

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Tereza Paton

Komentovaný překlad dokumentárně-historického textu: Виталий Шенталинский, *Рабы Свободы*, Москва 2009 (vybraná část – *Пуля вместо точки. Борис Пильняк*)

Annotated translation of the text of the historical documentary: Vitalij Shentalinskij, *Raby svobody*, Moskva 2009 (selected part – *Pulya vmesto tochki. Boris Pilnyak*)

Poděkování

Ráda bych upřímně poděkovala především PhDr. Stanislavu Rubášovi, Phd. nejen za cenné rady a odborné vedení mé diplomové práce, ale zejména za vstřícnost, ochotu a trpělivost. Dále bych ráda poděkovala odborníkům, kteří mi při psaní práce výrazně pomohli: vojenský historik Mgr. Tomáš Bandžuch, Mgr. Anna Rosová, Mgr. Denis Žernov.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....
Podpis autora

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl provést komentovaný překlad dokumentárně-historického textu. V tomto konkrétním případě se jedná o jednu kapitolu z trilogie *Raby Svobody* spisovatele Vitalije Šentalinského. V komentáři byla pozornost věnována problémům nejen na jednotlivých jazykových úrovních, ale také ve sféře kultury a dalších oblastech. Teoretická část, která se opírá především o české a slovenské teoretické práce o překladu Jiřího Levého a Antona Popoviče, by zároveň měla pomoci hlouběji pochopit roli překladatele a jednotlivé způsoby, jimiž překladatel vybírá určité konkrétní řešení překladatelsky obtížných míst.

Klíčová slova: překlad, překladatelské problémy, kulturní reálie, Boris Pilňak, Sovětský svaz, represe

Аннотация

Предлагаемая дипломная работа ставит перед собой цель написать комментированный перевод документально-исторического текста. В данном случае – это одна глава из трилогии писателя Виталия Шенталинского «*Рабь Свободы*». В комментарии большее внимание уделяется не только переводческим проблемам на отдельных уровнях языка, а также проблемам в сфере культуры и других областях. Теоретическая часть, основанная прежде всего на чешских и словацких теоретических работах Йиржи Левого и Антона Поповича, должна помочь лучше понять роль переводчика в процессе перевода, а также отдельные способы какими переводчик находит то или другое решение переводчески трудных мест.

Ключевые слова: перевод, переводческие проблемы, культурные реалии, Борис Пилняк, Советский Союз, репрессии

Abstract

The aim of this Master Thesis is to present annotated translation of the text from the historical documentary by trilogy author Vitalij Shentalinskij „*Raby Svobody*“. In the commentary attention was paid not only to problems at various language levels, but also to cultural and the other influences. The theoretical part, which is based on Czech and Slovakian theoretical works of Jiri Levy and Anton Popovic, could also help to facilitate deeper understanding the role of the translator and alternative ways of how the translator can de-duce a solution to particular translation problems.

Key words: translation, translation problems, cultural facts, Boris Pilnyak, Soviet Union, repressions

Obsah

Úvod.....	7
1. Život a dílo Borise Pilňaka	9
2. Text Překladu	12
3. Komentář.....	41
3.1 Autor a text	41
3.2 Analýza textu originálu.....	42
3.3 Pragmatická rovina překladu a příjemce překladu.....	44
3.3.1 Pragmatická rovina překladu: celkový přístup	44
3.3.2 Potenciální příjemce překladu.....	45
3.4 Překladatelské problémy.....	46
3.4.1 Název	46
3.4.2 Reálie	48
3.4.2.1 Historické reálie	48
3.4.3.1. Dobová specifičnost.....	49
3.4.2.2 Kulturní reálie	50
3.4.2.3 Zkratky	52
3.4.3 Překlad jmen	53
3.4.3.1 Překlad jmen neruského původu.....	54
3.4.4 Intertextualita	54
3.4.4.1 Citáty z Pilňakových děl	54
3.4.5 Syntaktická rovina	55
3.4.5.1 Dlouhá souvětí	55
3.4.5.2 Vsuvky	57
3.4.5.3 Inverze.....	58
3.4.5.4 Přechodníky, infinitivní konstrukce.....	58
3.4.6 Lexikální rovina	60
3.4.6.1 Frazologie.....	60
3.4.6.2 Судилище, двурушник, конвейер.....	61
3.4.6.3 Podstatná jména se spojovníkem	62
3.5 Grafické prostředky	62
3.5.1 Pomlčka.....	62
3.5.2 Uvozovky.....	63
3.5.3 Kurzíva.....	63
3.5.4 Tři tečky.....	64
3.6 Další překladatelské problémy.....	64
3.6.1 Inkluzivní plurál.....	64
3.6.2 Další názvy.....	65
3.6.3 Rozšíření významu.....	66
Závěr	67
Bibliografie	70
Příloha - text originálu	

Úvod

Překladařství je činnost, která stojí na pomezí vědy a umění. Teoretikové zdůrazňují odborný nebo umělecký aspekt a podle toho lze teorii překladařství rozdělit na dvě základní linie – literárněvědnou či lingvistickou.

Předkládaná diplomová práce se snaží zahrnout obě linie. Je rozdělena na dvě hlavní části – praktickou a teoretickou. Praktickou část představuje samotný překlad textu z ruského do českého jazyka. Teoretickou část reprezentuje komentář postihující překladařské problémy spojené s uvedeným textem.

Text originálu je v našem případě jedna kapitola z rozsáhlé trilogie *Raby svobody* ruského spisovatele Vitalije Šentalinského. Trilogie je založena na autorově dlouholetém bádání v archivech ruských tajných služeb a pojednává o období Stalinovy hrůzovlády. První díl, ze kterého pochází předkládaná kapitola, je věnován osudům spisovatelů, kteří byli v té době pronásledováni.

Vybraná kapitola vypráví o osudu ruského spisovatele Borise Pilňaka, jenž byl zastřelen během tzv. Velkého teroru. V českém prostředí je jeho jméno poměrně neznámé (ve srovnání se jmény jako Michail Bulgakov či Osip Mandelštam). Z tohoto faktu lze vyjít pro stanovení cílů předkládané diplomové práce. Jedním z hlavních cílů je poskytnout české veřejnosti nové informace o životě ruské inteligence ve dvacátých a třicátých letech a zároveň ji seznámit s méně známým ruským autorem Borisem Pilňakem.

Překlad textu by také mohl pomoci rozšířit povědomí české veřejnosti o temném období ruských dějin dvacátého století a případně vzbudit zájem o získávání dalších informací týkajících se uvedené problematiky.

Prostřednictvím komentáře by čtenář měl nahlédnout nejen do překladařské problematiky, ale s nadsázkou lze říci, že by teoretická část diplomové práce mohla sloužit jako určitý „návod“ či pomůcka pro budoucí překladaře podobných typů textu. Je nepopíratelné, že

každý text je originální, ale při překladu textů se stejnou či podobnou tematikou se překladatel může setkat s obdobnými problémy.

Při psaní komentáře vycházím ze systémových rozdílů českého a ruského jazyka. Zaměřím se nejen na problémy překladu na jednotlivých jazykových úrovních, ale i na nesnáze spojené s překladem historických faktů a reálií. Zároveň by tato část měla čtenářům přiblížit účast překladatele v samotném procesu překladu a postupy, které překladatel může využít a využívá při řešení překladatelských problémů.

Jak jsem již uvedla, jméno Borise Pilňaka není v českém prostředí příliš známé, a proto jsem se rozhodla úvodní kapitolu diplomové práce věnovat biografii jeho života a zároveň se pokusit českým čtenářům přiblížit jeho dílo. Překládaná kapitola se věnuje pouze závěru jeho života, a z tohoto důvodu si myslím, že je vhodné, aby se čtenáři před přečtením samotného textu překladu seznámili s Pilňakovým životem a dílem detailněji, což by jim následně mohlo pomoci snadněji pochopit některé složitější aspekty předkládaného textu.

Informační zdroje pro diplomovou práci lze rozdělit do několika skupin. V první řadě se jedná o odborné slovníky, jazykové příručky a literaturu spojenou s teorií překladu. Při využívání dalších zdrojů budu vycházet z řešení jednotlivých překladatelských problémů. Vzhledem k tomu, že se v tomto případě jedná o historický text, bude další velkou skupinu tvořit literatura s historickou tematikou. Širokou základnu zdrojových materiálů také poskytnou internetové vyhledávače a encyklopedie, u kterých však bude nutné pečlivě ověřovat pravdivost uvedených informací.

1. Život a dílo Borise Pilňaka

Boris Andrejevič Wogau se narodil 29.9. (11.10.) 1894 ve městě Možajsk (110 km severozápadně od Moskvy). Jeho otec byl veterinář, původem povolžský Němec, matka byla Ruska a pocházela z kupecké rodiny ze Saratova (město ležící v evropské části Ruska na řece Volze, 750 km jihovýchodně od Moskvy).

Dětství spisovatel prožil v ruských provinčních městech na Sibíři. Psát začal už v devíti a první povídky byly publikovány, když mu bylo pouhých 15 let. Za počátek jeho profesní kariéry se považuje rok 1915, kdy se jeho povídky objevily v literárních časopisech a sbornících – už pod pseudonymem Boris Pilňak. Jeho první kniha, *С последним походом*, vyšla v roce 1918.

Pseudonym si autor zvolil podle ukrajinského *пільнянка*, což v ukrajinštině znamená místo v lese, kde se těžilo dřevo. Ve stejnojmenné vesnici pobýval v dětství Pilňak u svého strýce. Odtud také posílal své povídky do redakcí časopisů. Obyvatelé těchto vesnic se nazývali *pilňaci*.

Přestože se věnoval literatuře, vystudoval ekonomii. Byl třikrát ženatý. Ve dvacátých a třicátých letech cestoval po světě a získával popularitu v zahraničí. Byl například jedním z prvních autorů, který byl oficiálně vyslán režimem, aby na Západě reprezentoval novou spisovatelskou vlnu zrozenou revolucí. Jeho román *Nahý rok* (Голый год, 1922) byl v Německu přijat s velkým nadšením, a v Berlíně byly dokonce tehdy vydány tři jeho knihy (*Голый год; Иван-да-Марья; Повесть Петербургская, или Святой камень-город*).

Svémi současníky byl Boris Pilňak hodnocen jako jeden z nejoriginálnějších a nejlepších autorů (takhle ho hodnotili např. Alexandr Voronskij nebo Anatolij Lunačarskij). Měl značný vliv na literaturu první třetiny dvacátého století. Byl první, kdo psal pravdu o porevoluční situaci v Rusku, kdy revoluci ukázal jako nekontrolovatelnou živelnou vzpouru ruského národa.

Jeho styl byl hodnocen jako fragmentárně-epizodický, experimentálně vyprávěcí. Revoluce pro něho byla očištným procesem, jenž měl Rusko zbavit starého aristokratického světa a vynést na světlo prastarou Rus, kterou kdysi rozrušil Petr Veliký.

Bolševiky chtěl zobrazovat jako kladné hrdiny, avšak v jeho podání vypadali spíše jako určitý znak nové doby – lidé se železnou vůlí v kožených bundách, fanatici, kteří byli bez přemýšlení a jakýchkoliv pochybností ve svých činech poháněni nenávistí ke starému (carskému) světu. Kritici ve dvacátých a třicátých letech v jeho dílech postrádali zejména zdůraznění komunistické ideologie.

Románem *Nahý rok* si Pilňak vysloužil místo mezi klasiky ruské literatury. Tento román byl pro vývoj ruské porevoluční prózy stejně důležitý jako poema Alexandra Bloka *Dvanáct* pro vývoj ruské porevoluční poezie. Pilňak byl prvním, kdo popsal revoluci z pohledu ruské provincie a lidí, jejichž vztah k probíhajícím událostem se často měnil. Vytvořil nový typ revolučního hrdiny, který dlouhé roky kritika přijímala negativně.

Jeho literární kariéra se začala hroutit po vydání *Povídky o nezhašeném měsíci* (Повесть непогашенной луны, 1926). Popisem smrti důstojníka Rudé armády, jenž „dobrovolně“ (na příkaz shora) podstoupil zbytečnou operaci, při níž zemřel, Pilňak „předpověděl“ schéma budoucích represí – jako první popsal odvrácenou stranu nastupujícího „kultu osobnosti“, a sice železnou disciplínu vlastní všem revolucionářům bolševikům, která vždy převážila nad zdravým rozumem a nutila všechny bezvýhradně uposlechnout jakýkoliv příkaz shora.¹

Následný skandál, který toto dílo vyvolalo ve společnosti, donutil Pilňaka napsat omluvný dopis, který otiskl časopis *Novyj mir*. Tehdy však žádná omezení nenásledovala a Pilňak dál psal a publikoval.

K dalšímu skandálu došlo o dva roky později (1929), kdy berlínské vydavatelství Petropolis vydalo další dvě jeho povídky. Kromě faktu, že šlo o západní nakladatelství, se jako hlavní

¹ BĚLOUSENKO, Alexandr. *Boris Andrejevič Pilňak (sobstv. Wogau) (1894–1938)* [online]. 2002 [cit. 15.3.2013]. Dostupné z: http://www.belousenko.com/wr_Pilnyak.htm

problém ukázalo být ideologické zaměření povídky *Krasnoje děřevo* (Красное дерево), v níž autor vyjádřil zklamání z revoluce, a to do takové míry, že jedna z postav – Jakov Karpovič – dokonce říká: „... Celá revoluce byla na nic, je to omyl, ehm, omyl historie. ...“²

Jakmile se o vydání povídky dozvědělo vedení Sovětského svazu, zahájilo proti spisovateli štvavou společenskou kampaň (trvala téměř dva roky, od září 1929 do dubna 1931), která byla zároveň i první politickou akcí tohoto druhu. Přesto dál neúnavně pracoval a psal. Do svého zatčení v roce 1937 napsal několik dalších svazků povídek a článků. Jeho poslední román *Soljanoj ambar* (Соляной амбар, 1937) jenž měl zároveň sloužit i jako jeho tvůrčí testament, vyšel v Sovětském svazu až v roce 1990.

Během tzv. Velkého teroru byl Pilňak 28. října 1937 zatčen a krátce na to (21.4. 1938) zastřelen za údajnou protistátní činnost. V roce 1956 byl posmrtně rehabilitován.

Mezi další Pilňakova významná díla lze zahrnout například román *Волга впадает в Каспийское море* (1930), který vyšel v roce 1932 i u nás pod názvem *Stavíme přehradu* (*Volha se vlévá do kaspického moře*) v překladu Bohuslava Mathesia, či román *Двойники* (1933), který však zatím nebyl do češtiny přeložen.

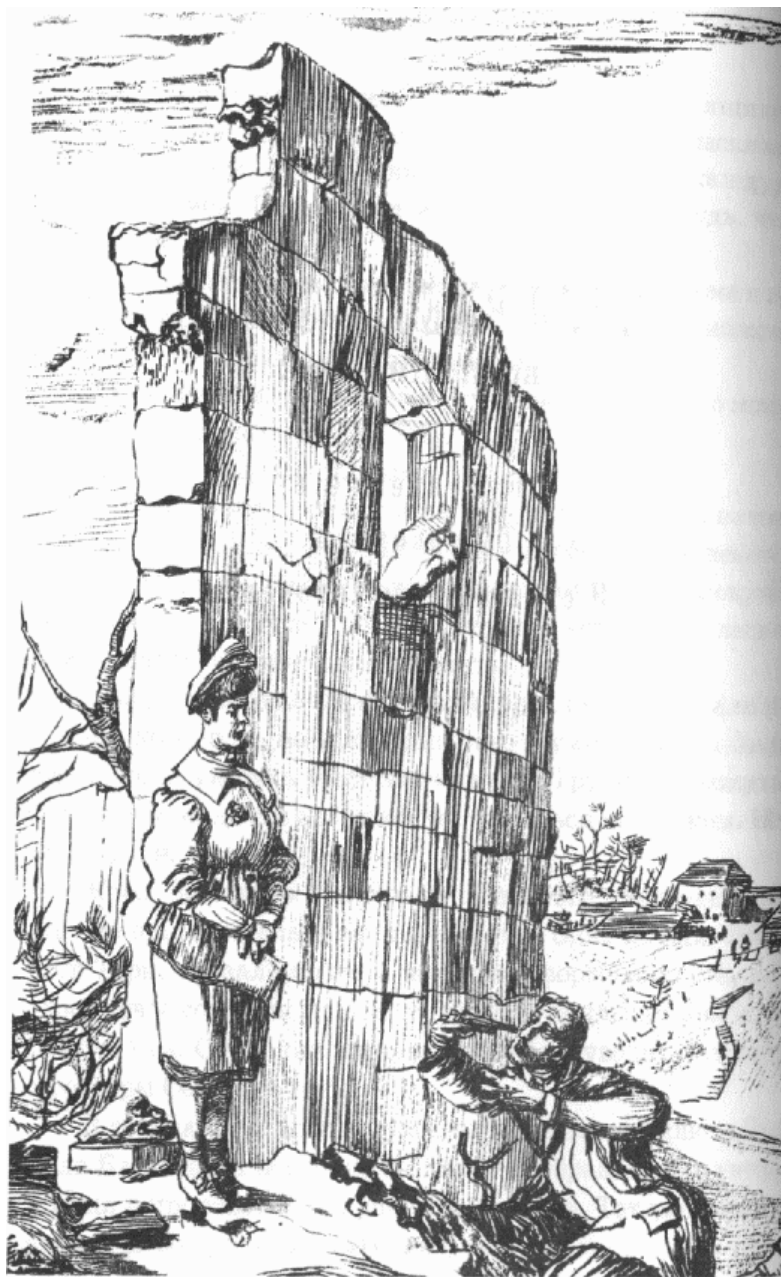
² PILŇAK, Boris. *Krasnoje děřevo* [online]. Jamskoe pole – Volkov dom 1929 [25.2.2013]. Dostupné z: http://www.gramotey.com/?open_file=1269080022

2. Text Překladu

MÍSTO TEČKY KULKA

BORIS PILŇAK

**Smyčka se stahuje
Ty sám jsi to řekl!
Stal se ze mě jiný člověk**

Smyčka se stahuje

Soud s Borisem Pilňakem začal dlouho před spisovatelovým zatčením.

Během posledních let autorova života se mu stále častěji opakovala jedna a tatáž věc, která připomínala zlý sen. Kdykoliv potkal své známé, vždy se ho udiveně ptali:

„Jsi to opravdu ty?“

„Já. Kdo jiný?“

„Slyšeli jsme, že tě zatkli...“

A on zatím psal román. Užíval si rodinného života a na své chatě v osadě Peredělkino³ pečoval o zahradu. Přicházeli hosté a mluvili o zatčených. Pošťák doručoval noviny, ve kterých pranýřovali stále nové nepřátele lidu, mezi kterými byli i jeho bývalí přátelé. Z rozhovorů a novin vyplývalo stále zřetelněji:

„Jsi to ty? Jak to, že tě ještě nezatkli?“

A on zatím na nic nebral ohled a psal každý den. Pracoval, aby zahnal strach. Román byl téměř hotov. Napsat knihu o kořenech a osudu revoluce a také o sobě samém, byl jeho dlouhodobý záměr. A zatímco psal román na základě vlastních zkušeností, osud měnil jeho život v historii, ve smutný příběh o tom, jak krutý útisk určuje směr životní cesty, která může vést jediné do cely v Lubjance.

Kdy tenhle smutný příběh vlastně začal? Jak došlo k tomu, že spisovatelova zářivá hvězda pohasla a on, Boris Pilňak, se stal psancem?

Zpočátku se mu jako autorovi dařilo. Šel strmě vzhůru cestou úspěchu a poté přišla i sláva. Ale ne jen tak ledajaká, bláznivá a náhodná, ale opravdová sláva, čestně vydobytá talentem a pilnou prací. Ve dvacátých letech patřil mezi nejčtenější a nejpopulárnější sovětské spisovatele. Byl vynikající modernistický experimentátor, mistr, vedoucí představitel celé jedné tvůrčí školy a autor desítek svazků povídek i románů, které byly přeloženy do mnoha jazyků.

Přesto v sovětské literatuře byla ještě další hierarchie, podle níž byl považován jen za poputčíka. Tohle pohrdavé slovo vymyslel lidový komisař pro osvětu Anatolij Lunačarskij a zvláště si ho oblíbil Lev Trockij. Trockij, jenž rád oceňoval kdekoho. Za poputčíky byli označováni ti podezřelí a „nespolehliví“ spisovatelé, kteří nevstoupili do strany a přestože uznávali revoluci, neměli proletářský původ. Mezi ně patřili: Sergej Jesenin, Isaak Babel, Boris Pasternak, Jevgenij Zajmatin, Michail Zoščenko, Alexej Tolstoj a mnozí další, již byli nespornými mistry, ale ne sovětskými. Tehdy se společenský význam spisovatele neposuzoval jeho talentem, ale na vahách ideologie. Babel byl prohlášen za revolučního poputčíka, Vsevolod Ivanov pouze za poputčíka a Pilňak za „poputčíka“ v uvozovkách.

³ Osada Peredělkino (přibližně dvacet kilometrů jihovýchodně od Moskvy), byla oblíbeným rekreačním místem sovětské elity, především spisovatelů; někdy se jí též přezdívalo „spisovatelská kolonie“. (pozn. překl.)

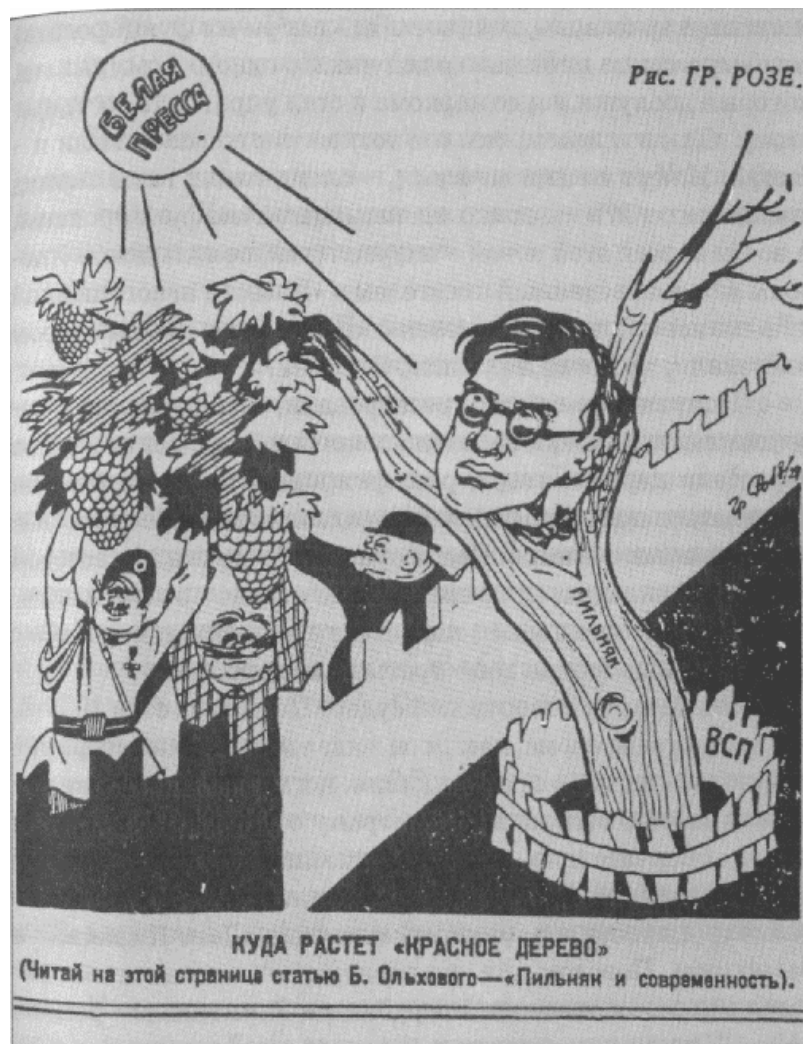
Je možné, že tehdy to všechno začalo, těmi zlověstnými uvozovkami? Nebo tehdy, když Stalin, který si vedl vlastní záznamy o talentovaných spisovatelích, pověřil propagátory jeho literární linie, aby Pilňakovi věnovali zvláštní pozornost?

Takový dohled samozřejmě měl svůj důvod, protože Pilňak byl jedním z prvních, který ukázal i odvrácenou tvář revoluce. Neviděl v ní hesla a pochody, ale krvavou smršť, nelítostný uragán, kterým se na svobodu prodralo zvíře stejně nečekaně, jako když z houštin vyskočí vlk. Vlka měl Stalin obzvlášť v oblibě, a proto není náhoda, že si ve svých poznámkách ze zvyku kreslil šedou šelmu. V Pilňakových románech bolševici přicházeli ve stádech – „kožené bundy“, „kožení krasavci“, kteří chodili a pod heslem „eneržicky do toho!“ pracovali. (Toto heslo spisovatel zaslechl od jednoho komunisty, který si vysloužil funkci komisaře a začal řídit stát.) „Tak to chceme, tak jsme rozhodli ... a basta! A vás vzal všechny čert, slyšíte, vy neslaný nemastný?!“⁴ – to je to, co znamená „eneržicky do toho!“. A hlavou tohoto nového, polovlčího a pololidského rodu se stal *První, neshrbený muž*, kterého spisovatel stvořil v *Povídce o nezhašeném měsíci*. V něm všichni poznali, nemohli nepoznat, Stalina.

Popučíky, stejně jako divoké koně, nejprve drezírovali, znova a znova okovávali, až s nimi nakonec přestali jednat v rukavičkách a roztřídili je. Buď je donutili, aby se podřídili vládnoucí ideologii, nebo je odstavili od tiskařských strojů. Pod heslem zostření třídního boje a bolševizace literatury talent, jenž byl do té doby majetkem intelektuálů, nadále patřil všem. Od té doby platilo buď se stranou nebo proti ní, třetí varianta neexistovala.

V tvůrčím osudu Pilňaka se rozhodujícím stal přelomový rok 1929, který se zapsal i do učebnic historie. Byl to začátek samovlády Stalina, kdy byla spuštěna železná opona, jež odřízla Rusko od okolního světa, a současně došlo i k definitivnímu zotročení jednotlivce. V literatuře tento zlom znamenal začátek monstrózní a štvavé kampaně, která dostala název „Případ Pilňak a Zamjatin“. Důvodem této kampaně se stalo vydání jejich děl v zahraničí, konkrétně Zamjatinova románu *My* a Pilňakovy povídky *Krasnoje děrevo*.

⁴ Pilňak, B., *Nahý rok*, Praha 1990, přel. Ludmila Dušková a Jan Zábrana (pozn. překl.)

Karikatura B.A. Pilňaka, která byla publikována v týdeníku *Litěraturnaja gazeta* na začátku štvavé kampaně proti spisovateli v roce 1929

Podle Zamjatinových slov dostali s Pilňakem role satanů sovětské literatury a stali se cílem společenské štvance, která byla připravena mocí za organizované podpory tisku a spisovatelské obce. Když tato štvance dosáhla vrcholu, odhodlal se Zamjatin k rozhodujícímu kroku a obrátil se na Stalina. Získal povolení odjet do zahraničí. Byl poslední, komu byla tato nejvyšší milost udělena.

Pilňak zůstal sám, bez jakékoliv ochrany pod masivními a stále rostoucími údery kritiky. Rány šly hluboko pod pás. Ideologičtí dozorcí pečlivě hlídali, aby nikdo nezůstal ušetřen.

V Pilňakově dokumentaci v Lubjance jsou jako usvědčující hlasy shromážděny výtisky týdeníku *Litěraturnaja gazeta* a deníku *Komsomolskaja pravda*, jež potvrzovaly jeho vinu. Jaká to byla kritika, je jasné již podle titulků: *Nepřátelští agenti v řadách sovětských spisovatelů*, *Boris Pilňak - osobní dopisovatel Bílých*, *Útok třídního nepřítele*, *Protisovětský čin*, *Hnusné pomluvy*, *Prověřme Svaz spisovatelů*, *Proti pilňakovštině*, *Lekce pilňakovštiny* atd. Literární rozpory se využívají k politickým obviněním a udáním. Tisk požaduje kruté potrestání a svolává katy. Samo spisovatelovo jméno se stává nadávkou.

Mezi tímhle vším byl jeden komentář, který ohromuje nejvíc, zvláště pokud si přečteme jméno autora. Jmenuje se *Náš postoj*.

„Pilňakovu povídku *Krasnoje děrevo* (Jmenuje se tak?), ostatně ani další povídky, jsem nečetl.

Podle mě je toto literární dílo zbraň. A jestliže je nadtřídní (podle mě není, ale Pilňak ho takhle chápat může), pak jeho publikace v bílém tisku rozšiřuje arzenál nepřátel.

V těchto dnech, kdy se stahují černá mračna, se takový čin rovná dezerci z armády. Je potřeba zavrhnout zbytečné literární rádoby umění.

Je nutné zničit všechny nezodpovědné spisovatele.

Vzniká otázka: Kdo vydal třetinu Federace⁵ pilňakovskému svazu?

Kdo chránil pilňaky před refovskou⁶ tendenčností?

Kdo dal spisovateli právo věřit, že je génius, který má jakousi „(nad)třídní imunitu“? ...“

Už jen hulvátské a notoricky známé: nečetl jsem, ale odsuzuji! Kolikrát něco obdobného zaznívá i dnes! Ovšem tehdy se jen měnila jména nečtených a odsouzených: Achmatovová, Pasternak, Solženicyn, Brodskij.

Tento skřípající jazyk obsahuje celý postup masového ničení nezávisle píšících autorů. Co stojí za obecným označením „pilňakové“, jež zahrnovalo mnoho dalších rebelujících spisovatelů? Všichni byli zařazeni mezi třídní nepřátele, jejichž vina se rovnala dezerci z armády. A všichni víme, jakým způsobem se dezerce trestala...

Zbývá už jen jmenovat autora krvelačného komentáře. Píšu to s těžkým srdcem. Byl to geniální revoluční básník Vladimír Majakovskij. Když psal tuhle zdrcující recenzi, musel přece vědět, co bude následovat! Je možné, že nic nechápal ani další klasik socialistického

⁵ Federace spolků sovětských spisovatelů (FSSS), která zahrnovala literární skupiny, „které chtěly aktivně přispět k budování SSSR“.

⁶ REF (Revoluční fronta), literární skupina pod vedením V. Majakovského (pozn. aut.)

realismu Gorkij, který si rozhořčeně postěžoval tehdejšímu tajemníkovi ÚV VKS(b) Andrejevovi: „Jak to, že se Pilňakovi odpouští povídka o smrti soudruha Frunze, v níž autor tvrdí, že celá operace byla zbytečná a že byla provedena na příkaz ÚV?“

Maxim Gorkij má na mysli *Povídku o nezhašeném měsíci*, ve které Pilňak popsal vraždu sovětského plukovníka na operačním stole v nemocnici. V této chvíli se Gorkij už nemusel znepokojovat, protože „kožené bundy“ si všechno pamatovaly a nic neodpouštěly. Došlo na každého. Nicméně tehdy ještě neodbila Pilňakova poslední hodina. Ovšem soud už probíhal. Hranice mezi vězením a svobodou se stala relativní, nezřetelnou. Každý aktér této soudní frašky musel sehrát svou roli, ať už jako žalobce nebo zločinec. Svědci byli vybíráni pouze kvůli obvinění, jakákoliv obhajoba byla vyloučena.

Pilňak se nikdy neodhodlal k otevřené občanské neposlušnosti a dal přednost lavírování. Veřejným pokáním předstíral nadšení z tehdejšího režimu a vykupoval své hříchy ideologicky pravověrnými díly. Byl to nedobrovolný, avšak mazaný způsob, jak zlepšit ne zrovna ideální vztahy s mocnými tohoto světa. Jakási forma psychologické obrany, spojená s typickou ruskou jurodivostí, která byla vlastní i mnohým hrdinům jeho knih.

Kampaň v roce 1929 vyvolala u Pilňaka vnitřní otřes, z něhož se už nevzpamatoval. Samozřejmě se snažil získat svou pozici zpět, jít s duchem doby. Avšak maska, kterou mu přidělili, už přirostla a nemohl se jí zbavit. Nikdo mu už nevěřil.

Pilňakova vůle vidět a věřit slábla. V jeho dílech se objevují nové motivy: „Každá doba má svou morálku.“

Ve dvacátých letech říkával: „Čím víc spisovatelského umu, tím míň politického talentu. Spisovatel je respektován, pouze pokud stojí mimo systém. Mně připadl hořký úkol být tím, kdo jde na zteč...“ Ve třicátých letech dokazoval věrnost straně, socialismu i Stalinovi slovy: „Je to opravdu velká osobnost se silnou vůlí, člověk velký duchem i slovem.“

Ve dvacátých letech vyzýval k milosrdenství, protože se domníval, že soud společnosti není a ani nemůže být přísnější, než soud člověka nad sebou samým. Ve třicátých letech požadoval potrestání „nepřátel lidu“ ještě před vynesením rozsudku, a dokonce volal po „zničení každého, kdo si dovolil vztáhnout ruku na sovětskou ústavu“.

V jeho případě se nejedná o prozření, jak tomu dříve bývalo u jiných, ale o okázalý cynismus. Není náhoda, že další poputčik Michail Prišvin „pochopil schizofrenní postoj těch, kteří přísahali věrnost straně“.

Také v Pilňakových knihách se začali objevovat noví hrdinové, rozpolcení konformisté, již dali svůj život všanc nikoli kvůli vznosným idejím a společenské slávě, ale prostě proto, aby si zachránili holý život. Tuto oběť navíc vnímali jako osobní prohru a tím víc touto rozpolceností trpěli a chátrali. Toutéž cestou se svými hrdiny vydal i sám Pilňak.

Kolem jeho života se stahovala smyčka a on zatím psal román.

Básník Konstantin Bolšakov, který byl zatčen krátce před ním, o Pilňakovi při výslechu řekl, že se s vidinou blížícího se trestu začal bát:

„Pilňaka tehdy kritizovali za staré hříchy, za pomoc rodině Radeka, který byl ve vyhnanství, za přátelství s Voronským a za knihy, k jejichž napsání Pilňaka inspiroval. Pilňak se bál, jezdil na různá místa a dokonce kajičně vystoupil ve Svazu spisovatelů. Sám mi říkal, že ztrácí půdu pod nohama a nejvíc se obává toho, že ho chtějí zničit. Ale pochopil jsem, že se bojí ještě něčeho jiného...“

Bolšakovovo svědectví (je součástí Pilňakova spisu) nám zprostředkovává vypjatou atmosféru těch let, atmosféru naplněnou podezřívavostí a strachem, která doháněla lidi na hranici šílenství nebo rovnou k sebevraždě. I to byl způsob převýchovy a přeměny charakteru lidí: „Pilňak odjel na svou chatu. Když jsme osaměli, začal jsem mluvit o spojení trockistického a zinovjevského centra. Pilňak řekl, že problém není v trockismu jako takovém, protože ten dnes mohou přišít každému. Každý, kdo má dnes jiný názor než deník Pravda, je trockista. Doslova řekl: „My oba jsme trockisté.“ Později když se k tomuto tématu znovu vrátil, řekl, že všichni jeho kamarádi jsou trockisty nikoli proto, aby byli v opozici, ale proto, že se nechtějí podříditi režimní linii.

Já jsem změnil téma a mluvil jsem o předurčenosti svého života. Řekl jsem, že v případě války budu muset sám jít vstříc smrti nebo mě zastřelí, protože jako aristokratovi a bývalému důstojníkovi mi nikdo neuvěří. Pilňak mě mlčky zamračeně pozoroval a nic na to neříkal.

Brzy jsem onemocněl a proležel tři měsíce v posteli. Když jsem se uzdravil, stranil jsem se lidí. Nechtěl jsem nikoho vidět a o ničem slyšet, ale nešlo to. Přátelé přinášeli zvěsti a snažili se mě přimět k hovoru. Zatýkáni vyvolávalo strach a němou zlobu. Ve vzteku mě napadalo, že člověku berou právo pochybovat.

Pilňak neustále opakoval, že jsou nám v patách a všechny pozatýkají. Dokonce neskrýval, že drtivá většina obyvatel Peredělkina má ze zatčení strach stejně jako on sám. A tak jsme žili a slýchali různé těžko uvěřitelné zprávy. Omezil jsem počet lidí, se kterými jsem se stýkal, na minimum. V hlavě jsem měl obrovský zmatek. Báł jsem se pít, aby alkohol neodkryl mé podvědomí.“

Vyšetřovatel ho přerušil: „Vaše pocity nás nezajímají!“

Dnes, kdy vycházejí najevo nové a nové zločiny stalinismu, stále hrůznější svědectví o zločinech proti milionům, my, kteří jsme desetiletí žili ve stereotypních představách o nepoddajných hrdinech, již šli do vyhnanství s Internacionálou na rtech a bez veškerých pochybností kráčeli vstříc svým nepřátelům, těžko pochopíme skutečnou míru utrpení každého jednotlivce. A i když každý člověk přirozeně žije sám za sebe, nemůžeme pocítit soucit s každým z nich zvlášť. Soucit s tím, jenž odtržen od všech osamoceně stanul tváří v tvář všemocnému státu.

Pouze pochopením tehdejší atmosféry ve společnosti, vnitřního světa jednotlivce a samotné existence jako takové je možné vše uvidět v reálném světle. A jen připravený člověk, který má železnou zásobu milosrdenství a moudrosti, může pochopit naši nedávnou historii a uvidět nejen všeobecnou hrůzu, ale i osobní tragédii každého zavražděného jednotlivce.

A zatímco Pilňak dokončoval svůj román, pracovníci NKVD sepisovali obšírný zatykač.

V dokumentech k jeho rehabilitaci v roce 1956 stojí: ze soudních materiálů není zřejmé, co posloužilo jako důvod pro Pilňakovo zatčení. Prokurátoři, kteří se jeho případem zabývali, byli nepozorní, a nebo spíš nechtěli pátrat důkladněji. Mně se dokument, jenž byl důvodem pro jeho zatčení, podařilo najít. Je nutné říci, že nebyl ani v jeho vyšetřovacím spise, odkud bůhví proč zmizel, ani ve spisech KGB. Nakonec jsem ho našel ve spisu jeho druhé manželky: „Nařízený dohled nad Olgou Ščerbínovskou“. Olgu, stejně jako i Pilňakovu třetí manželku, herečku Kiru Andronikašvili, zatkli a poslali do pracovního

tábora u Akmolinsku⁷ pouze proto, že byla v příbuzenském vztahu s buřičským spisovatelem.

Po přečtení tohoto dokumentu, jenž má prostý název „Potvrzení“ bylo zřejmé, že mnohá obvinění se na stůl vyšetřovatele a do spisu dostala ze schůzí Svazu spisovatelů a redakcí novin. Redakce, Svaz a pracovny Lubjanky se od sebe téměř nelišily a lidé, kteří v nich seděli, byli snadno zaměnitelní.

Podívejme se na úryvek ze zápisu z rozšířené schůze redakce časopisu *Novyj mir*, která proběhla 1. září 1936. Hlavní redaktor časopisu Ivan Gronskij Pilňakovi řekl: „Prý se od nepřátel ve svých dílech distancuješ. Kde přesně? V *Povídce o nezhašeném měsíci* nebo v povídce *Krasnoje děrevo*? Tato díla jsou napsána jako na objednávku trockistů. Ať už záměrně nebo ne, obě díla vyznívají protirevolučně. Další otázka...“

V zatykači stojí: „Pilňak ve své tvorbě vyjádřil blízký vztah k trockistům. Řada jeho děl byla prodchnuta duchem kontrarevolučního trockismu (*Povídka o nezhašeném měsíci*, *Krasnoje děrevo*)“.

Na téže schůzi Gronskij dále obvinil Pilňaka, že pomáhal Karlu Radekovi, který byl poslán do vyhnanství: „Je to škraloup na tvém životopise. A protože ty sám sebe nazýváš bezpartijním bolševikem, musíš se tohoto břemene zbavit.“

Zatykač: „Když byl Radek a další trockisté ve vyhnanství, Pilňak je materiálně podporoval.“

V plné míře jsou zde použita vynucená svědectví dalších vězňených spisovatelů: Alexandra Aroseva, Borise Gubera, Konstantina Bolšakova a Nikolaje Zarudina⁸. Jeden podal svědectví o přátelství Pilňaka s trockisty, druhý o antisovětských spolcích, třetí o teroristických záměrech a čtvrtý o špionáži. A ještě je tu dáreček ze Španělska. Až tam dosáhla ruka sovětských orgánů! Povedlo se jim zatknout Andrése Nina⁹, který byl generálním tajemníkem strany španělských trockistů. V jeho archivu se našly Piňakovy dopisy, v nichž je zmínka o dalším známém trockistovi, spisovateli Viktoru Sergeovi¹⁰,

⁷ Akmolinský pracovní tábor pro manželky vlastizrádců (ALŽIR) se nacházel v Kazachstánu a náležel ke karagandskému táborovému komplexu. (pozn. překl.)

⁸ Prozaici: Alexandr Arosev (1890–1938), Boris Guber (1903–1937), Nikolaj Zarudin (1899–1937), všichni zastřeleni.

⁹ Andreu Nin i Pérez (1892–1937) generální tajemník španělské POUM (Dělnická strana marxistického sjednocení), která byla ovlivněna trockisty. Zabit agenty NKVD. (pozn. aut.)

¹⁰ Viktor Serge (V.L. Kibalčič), (1890–1947) francouzský a ruský spisovatel, společenský aktivista. Zúčastnil se občanské války v Rusku a pracoval v Kominterně. Vystupoval proti politice Stalina. Dvakrát zatčen, poslán do vyhnanství. V roce 1936 vyhnán ze SSSR.

jenž byl poslán do vyhnanství do Orenburgu. Neuvěřitelný záběr od Uralu až po Barcelonu! A samozřejmě nechybí výpovědi donašečů. Bez nich by to nešlo. Pilňakovy antisovětské názory a jeho zlobu namířenou proti straně potvrdili i vyzvědači. Bylo toho víc než dost!

Pod prostým názvem „Potvrzení“ se skrýval nejen celý průběh budoucího vyšetřování, ale i předem vyneseny rozsudek. Podle téhle šablony bude případ sestaven. Jasný byl i způsob provedení: přitlačit obviněného palbou cizích výpovědí ke zdi, vytrást z něho něco málo podrobností, sepsat zdánlivě pravdivé protokoly a donutit ho je podepsat. Velký odborník přes výslechy Lavrentij Beria říkával: „Přiveďte mi kohokoliv a do 24 hodin od něho budu mít doznání, že je anglický špion.“

Kapitán Žurbenko¹¹, náčelník devátého oddělení čtvrtého odboru Hlavní správy státní bezpečnosti (GUGB), který „Potvrzení“ sepsal, závěrem uvedl, že je nutná domovní prohlídka a zatčení.

Uběhlo léto 1937. Pilňak dopsal a vlastnoručně vytiskl svůj román *Soljanoj ambar*, jenž končil slovy: „Slyšeli jste mne? Za revoluci, za vás!“

A najednou se spisovatelovi hrdinové objevili. „Kožení krasavci“ vystoupili ze stránek jeho knih, aby autora zničili.

Uprostřed osady Peredělkino dodnes stojí Pilňakova chata. V sousedním domě, bok po boku, tehdy žil další Boris, Boris Pasternak. Branka v plotě se nikdy nezamykala. V ten osudný den 28. října přišel Pasternak blahopřát k třetím narozeninám Pilňakova syna.

Bylo už pozdě večer, když u domu zastavilo auto a objevila se známá tvář čekisty. Bez ohledu na podzimní počasí byl překvapivě oděn celý v bílém a „přinesl“ pozvánku k Ježovovi: „Nikolaj Ivanovič vás naléhavě žádá, abyste se k němu dostavil. Nebude to nadlouho. Za dvě tři hodinky budete doma.“

A v noci do domu vrazila celá banda. Jeden z nich, jakýsi Veprincev, ukázal Pilňakově manželce Kiře Georgijevně povolení k prohlídce a zatykač. Zabavili dva nože, psací stroj Korona (i to je spisovatelova zbraň), přepis románu a samozřejmě rukopisy.

Veškerá jeho poslední díla byla založena do modrých vyšetřovacích desek pod názvem případ č. 14488 GUGB... CHRANIŤ VĚČNO... V samotném názvu zní ruská

¹¹ A. S. Žurbenko (1903–1940), v letech 1936–1938 náčelník šestého (později devátého) oddělení čtvrtého odboru GUGB NKVD neblaze proslulý mezi spisovateli. Zastřelen. (pozn. aut.)

slova gubit', gibel' (tj. zahubit a smrt)... Zatímco v počátečních písmenech ruského sousloví CHRANIŤ VĚČNO (tj. UCHOVAT NAVŽDY) se skrývají jiná, svatá slova¹².

Ty sám jsi to řekl!

Jméno? Pilňak-Wogau, Boris Andrejevič. Rok a místo narození? 1894, Možajsk. Národnost? Povolžský Němec. Stranická příslušnost? Nestraník. Zaměstnání? Spisovatel. Společenské zařazení? Svobodné povolání.

Pilňakovi vzali kravatu a pásek a poté ho předali do rukou vyšetřovatele Davida Abramoviče Rajzmana. Oba se střetli až pátý den po zatčení, 2. listopadu. Rajzman svému „svěřenci“ oznámil obvinění: kontrarevoluce, terorismus a špionáž. Tentýž den Pilňak napsal kající dopis Ježovovi: „Položil jsem si otázku, zda NKVD postupovalo správně, když mě zatkli. A odpověď zní ano...“

Prohlášení bylo napsáno na stroji a podpis je pravý. Z toho je zřejmé, že to byl záměrný a přijatelný postoj, jenž nepochybně také napomohl probíhajícímu vyšetřování, protože jinak by mu bývali nedali psací stroj. Zprvu tato absurdita až šokuje: pomluv sám sebe a sepiš úplné, nezpochybnitelné doznání vlastní viny. Postupně pochopí i čtenář, že to byla daň, za kterou vyšetřovatelé slibovali život. Úkolem bylo pokořit se, kát, spolupracovat a pak oni, možná, pomohli také. Vinu dokazoval sám zatčený. Tím se zvyšovala šance uniknout zbytečnému trýznění a mučení a to usnadňovalo práci vyšetřovatelů.

NKVD pracovala spolehlivě jako stroj. Měnila se jen jména zatčených, vyšetřovatelů a velitelů. „Eneržicky do toho!“ Za rok a půl se do tohoto soukolí dostane další spisovatel Isaak Babel. Také bude psát dopis, ale už ne Ježovovi, ale Berijovi.

Komplex štvance, viny a syndromu oběti byl v člověku vyvoláván pozvolna, dlouhodobě, takže když konečně došlo k zatčení, byl dotyčný zcela utýrán, zmučen a zlomen. Do soukolí se dostal už napůl připraven. Zbývalo ho jen dorazit.

¹² Jedná se o sousloví *Христос Воскресе!*, které se do češtiny překládá jako *Kristus vstal z mrtvých!*. V Rusku se toto sousloví používá jako velikonoční pozdrav, na který se odpovídá *Восстину воскрес!* (Vpravdě vstal z mrtvých!).

Ivan Moskva, hrdina jedné z Pilňakových povídek, říká: „Zůstal mi už jen rozum, ale i ten se zakaluje. Mluvím s člověkem, ale ten najednou mizí a místo něj tu sedí jakýsi strašný krvavý stát.“

Spisovatel se ztotožňoval se svými hrdiny.

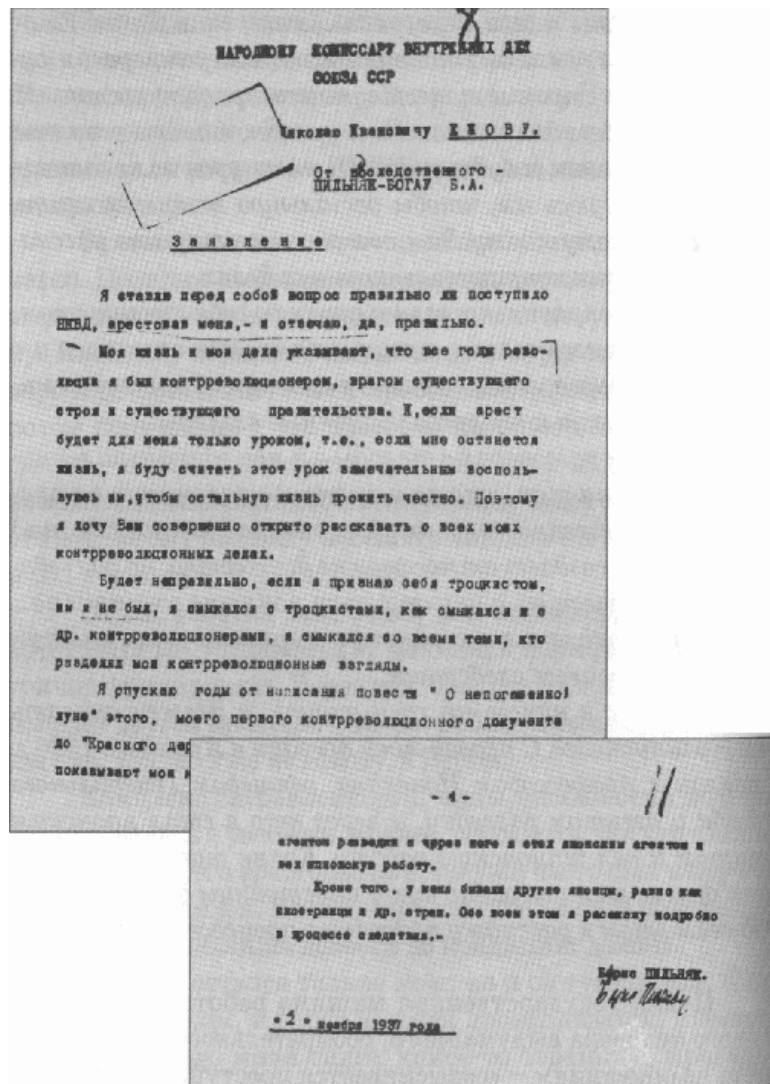
V dopise Ježovovi Pilňak napsal: *Můj život a mé skutky prokazují, že jsem byl celý život kontrarevolucionářem, nepřitelem současného systému a vlády. Pokud pro mě zatčení má být zkouškou a jestli mi bude dáno žít, budu ji považovat za skvělou příležitost k tomu, abych žil po zbytek života čestně. Proto Vám chci zcela otevřeně napsat o všech svých protistátních činech.*

Budu lhát, pokud přiznám, že jsem trockista. Nikdy jsem jím nebyl. Stýkal jsem se s trockisty, stejně tak jako se všemi ostatními, kteří souhlasili s mými kontrarevolučními názory...

Během těch let jsme se s přáteli shodli na tom, že politická situace je napjatá. Stát utlačuje osobnost a dusí tvůrčí prostředí. Místo přátelství dochází k rozlukám a lidé jsou osamoceni. Systém zcela ničí socialistické hodnoty... Podrobné svědectví o charakteru a době těchto rozhovorů poskytnu v průběhu vyšetřování.

Protože nechci nic skrývat, musím napsat několik slov i o špionáži. Už od své první cesty do Japonska v roce 1926 jsem byl ve spojení s profesorem Yonekawou, který působí jako důstojník generálního štábu a agent rozvědky. Díky němu jsem se stal japonským špiónem. Kromě něho jsem se setkal i s dalšími Japonci a cizinci z jiných států. O všem budu podrobně mluvit během výslechů.

Celá státní mašinérie pracovala bezchybně. Měnila živé lidi na mechanické součástky kolektivu podle šablony „Hledá se zločinec“. Svými rozměry to byl nevídaný experiment, při němž se používaly různé metody: někoho ohlupovali, jiného ohýbali a lámali a někdy se dokonce lidé měnili sami od sebe, nebo to alespoň předstírali. A tehdy lidé očerňovali sami sebe. Jedna z hrdinek Pilňakova románu „Dvojníci“ se natolik oddala kolektivu, že o sobě mluvila ve třetí osobě, odtažitě jako o muzejním exponátu.

Dopis B. A. Pilňaka lidovému komisaři pro vnitřní záležitosti (NKVD) SSSR N. I. Ježovovi.

2. listopadu 1937

Ale stávalo se, že lidé falešně obviňovali sami sebe i z jiného důvodu: Proč zbytečně trpět, když mě stejně zastřelí? Napíšu, co chtějí. Snad mi dají pokoj a nebudou mě zbytečně mučit. Dokonce i sami autoři sovětských vyšetřovacích metod, bývalí čekisté, které z kanceláří Lubjanky přestěhovali do jejich cel, často ihned žádali papír a bez nucení se přiznávali ke všem zločinům. Někdy dokonce sami psali protokoly výsledků se smyšlenými dialogy místo vyšetřovatele. Existoval i takový přístup – hlavně přežít! Dnes lhát, abych přežil, a pravdu říct zítra.

Uběhly celé týdny, než Pilňaka předvolali k výslechu, který pak trval velmi dlouho. Vyslýchali ho dva, Rajzman a jeho šéf Žurbenko, jenž už stihl získat hodnost majora.

Pokud to bude možné, nebudeme Pilňakovu výpověď přerušovat. Jen nesmíme ani na chvíli zapomenout, že protokol psala ruka vyšetřovatele. Je to padělek a pravda je v něm záměrně smíchaná se lží tak, aby už nešla oddělit jedna od druhé. Ve vyšetřovacím protokolu z různých důvodů všichni klamou a je problém v tomto moři lží najít kapku pravdy. Nám se to povede pouze v případě, pokud oddělíme fakta od smyšlenky.

Tak tedy 11. prosince 1937 Pilňaka přivedli k výslechu. Vyšetřovatelé se začali ptát na dávnou minulost, na první roky revoluce. Zde je spisovatelovo vynucené svědectví:

Do boje proti sovětské moci jsem se pustil v prvních letech revoluce. V době vojenského komunismu a zostřeného třídního boje jsem seděl v Kolomně a psal povídky. Chtěl jsem nějak přečkat to, co se dělo, a myslel si „to není má věc“, počkám a uvidím, co se z toho vyvine. Tento postoj se stal na dlouhé roky pro můj osobní a spisovatelský život určujícím.

V roce 1920 jsem sympatizoval s názory „Skythů“¹³ a neformálně se zapojil do skupiny „Serapionovi bratři“¹⁴. Ztotožnil jsem se s veškerými jejich literárními a politickými snahami. Vedoucím této skupiny byl Jevgenij Zamjatin... Ještě předtím jsem se v roce 1919 stal členem Svazu spisovatelů, jenž sdružoval autory se stejnými názory, jaké jsem měl i já. Tedy ty, kteří se rovněž skryli před revolucí...

Na podzim 1922 jsme dostali telegram, v němž zval Kameněv mnoho spisovatelů do Moskvy. Kameněv nám navrhl, abychom založili spisovatelský spolek, vydavatelství a almanach. Během rozhovoru s ním žádné politické požadavky nezazněly. Měli jsme být nezávislí vlastníky vydavatelství. Zanedlouho v kanceláři Kameněva proběhlo první organizované setkání, na kterém bylo řečeno, že můžeme vydávat a psát cokoliv chceme. Naším hlavním úkolem bylo zapojit všechny nově přicházející spisovatele. Faktickým vedoucím spolku byl tehdejší redaktor časopisu Krasnaja nov Alexandr Voronskij. Naše kontrarevoluční snahy, především moje a Zamjatinovy, byly zcela shodné se záměry a

¹³ Skythové – literární skupina, která fungovala v letech 1917–1918. Jejími členy byli: Ivaniv-Razumnik, Alexandr Blok, Alexandr Bělyj, Sergej Jesenin, Nikolaj Kljujev a další.

¹⁴ Serapionovi bratři – skupina mladých spisovatelů v Petrhoradě, která ve 20. letech požadovala obnovu literatury a převahu umění nad ideologií. Patřili sem: Nikolaj Tichonov, Michail Zoščenko, Veniamin Kaverin, Lev Lunc, Konstantin Fedin, Vsevolod Ivanov a další. (pozn. aut.)

literární filozofii Voronského, což se na dlouhé roky stalo pro naše přátelství stěžejním momentem...

Zde Pilňaka přerušíme a vysvětlíme si, co měl na mysli. Co bylo v těchto snahách kontrarevoluční? Psát a vydávat cokoliv? Nebo to, že měli do spolku přijímat další spisovatele? Slova *kontrarevoluční*, *antisovětský*, *trockistický* apod. jsou naprosto nesmyslná a nejen v tomto případě je lze dát do závorek či úplně vypustit. Teprve poté odhalíme míru spoluautorství dotyčného komisaře a bude evidentní, jak vyšetřování probíhalo.

Pilňak pokračuje: *V té době mě Voronskij seznámil s Trockým. Pamatuji si, že u Trockého tenkrát byl i Majakovskij a Pasternak... Trockij s námi mluvil o internacionalismu v literatuře a také o tom, že je mu jedno, kde dělá revoluci, jestli v Moskvě nebo v Římě. Ovšem hlavní bylo, že se na nás snažil zapůsobit...*

Tenkrát jsem za své nejbližší přátele považoval svého literárního učitele Andreje Bělého a jak už jsem řekl dříve, svého staršího kolegu Zamjatina. Z let vojenského komunismu byl pro mě nejbližším člověkem básník Pasternak...

O přátelství Pilňaka s Pasternakem Lubjanku podrobně informovali udavači. V zatykači je o tom hned několik důkazů: „V roce 1933 se Pilňak snažil do své skupiny zatáhnout i Pasternaka. Jejich sblížení se projevilo v antistranickém nekrologu Andreje Bělého a také v dopise pro týdeník *Litěraturnaja gazeta*, v němž byl obhajován trockista Zarudin a který Pasternak s Pilňakem podepsali. Bylo prokázáno, že v roce 1935 se oba domluvili, že kontaktují spisovatele Viktora Margerita (jenž podepsal výzvu na obhajobu Trockého). Jeho prostřednictvím se informace o bezútešné situaci ruských spisovatelů měla dostat do francouzských literárních kruhů. O rok později se Pilňak a Pasternak několikrát tajně setkali s André Gidem a předpojatě ho informovali o situaci v SSSR. Je nepochybné, že tato informace se objevila v Gideho knize namířené proti SSSR.“

To znamená, že i Boris Pasternak byl neustále sledován a mohl být kdykoliv zatčen. Říká se, že vše už bylo připraveno, ale když přišli za Stalinem, ten jen mávl rukou a řekl: „Nechte ho být, snílka!“

Během výslechu Pilňak podrobně mluvil o svém nejlepším a nejskandálnějším díle *Povídka o nezhašeném měsíci*. Náklad časopisu *Novyj mir*, kde v roce 1926 povídka vyšla,

konfiskovala Hlavní politická správa (GPU) už v tiskárně a k těm, kteří si stihli časopis vzít, přišli její pracovníci a proti potvrzení ho zabavili. Hlavní redaktor časopisu Vjačeslav Polonskij byl za „nedostatek bdělosti“ odvolán z funkce. Jak si Pilňak mohl dovolit vynést na světlo to nejtajnější ze všech tajných tajemství, stranické zákulisí, a zveřejnit, jak *První, neshrbený muž* přikázal svému oblíbenému plukovníkovi, aby si lehl na operační stůl, a zařídil to tak, aby z něho už nikdy nevstal.

Teď si z úst samotného autora poslechněme, jak povídka vznikala:

Myšlenku napsat toto dílo mi vnukl Voronskij. V době, kdy jsem povídku psal, jsem ji předčítal svým tehdejším přátelům, samozřejmě i Agranovovi. Jakov Agranov mi prozradil několik detailů o Frunzeho nemoci. Poté u mě proběhlo setkání, kde jsme povídku probírali. Byli tam: Polonskij (redaktor časopisu Novyj mir), Laševič (pozval jsem ho jako vojenského odborníka)... Všichni mou povídku chválili a Polonskij řekl, že je nutné připsat předmluvu, což jsem okamžitě udělal...

Má povídka byla zakázána, když jsem byl v Číně. Po návratu jsem se obrátil na hlavního redaktora novin Izvestija, aby mi poradil co dál. Ivan Skvorcov-Stěpanov se mnou soucítil a v průběhu hovoru řekl, že jsem talentovaný spisovatel, slíbil mi svou podporu a zařídil setkání s Alexejem Rykovem. Rykov mi doporučil, abych napsal kajicné dopisy, což jsem učinil.

Následně mi svou podporu vyjádřil také Radek a poskytl mi finanční pomoc. Chtěl bych dodat, že Radek četl i rukopis povídky a pomohl mi ji redigovat... Byl také prvním, kdo se mnou mluvil otevřeně a ostře proti vedení strany. Během našich rozhovorů tvrdil, že se Stalin vzdaluje Leninově ideologii a že jedině on, Trockij a další stoupenci jsou jejími skutečnými následovníky. Dále Radek řekl, že naše odvolání z vedoucích funkcí je v rozporu s Leninovou politikou, a proto mezi trockisty a stalinisty nevyhnutelně vypukne boj...

Vzhledem k tomu, že Radek i Rykov byli v té době odsouzeni jako nepřátelé lidu, vyšetřovatel důsledně spojoval jejich jména s Pilňakovým. Potrestán byl i Alexandr Voronskij, jenž byl ve dvacátých letech vůdčí osobností v literatuře a sehrál důležitou roli nejen v životě Pilňaka a Babela, ale i mnohých dalších spisovatelů té doby.

Když Voronskij zakládal skupinu „Pereval“, pokračuje Pilňak, dohodli jsme se, že sice nebudu oficiálním členem, ale budu se aktivně podílet na její činnosti. Abych demonstroval svoji solidaritu, účastnil jsem se veřejných setkání. Do této doby spadá mé

druhé trockistické dílo. Spolu s Andrejem Platonovem jsem v roce 1928 napsal črtu ČE–ČE–O, která byla otištěna v časopise Novyj mir. Tato črta končí tím, že parník socialismu nedopluje do stanice „Socialismus“, protože jeho kola roztaví brzda byrokracie...

Ve filosofické črtě ČE–ČE–O je to ovšem napsáno trochu jinak: „Jestliže nad kapitánem bude stát kontrolor, pak parník historie, zpomalený byrokracií, shoří, pokud popluje se zataženou brzdou.“ Prorocká slova! Vždyť náš sovětský parník shořel předtím, než dosáhl socialismu. Pilňak a Platonov před tímhle varovali už v době, kdy většina prožívala porevoluční euforii. Ovšem slyšel je tehdy někdo? Snad sama NKVD?

V té době byl rozehán první, tehdy ještě svobodný a nestraničský Svaz spisovatelů, o němž prakticky nic nevíme. Tím zajímavější je Pilňakovo svědectví:

Ve Svazu spisovatelů převládal názor, že by bylo lepší oddělit literaturu od politiky. Na našich ilegálních setkáních jsme diskutovali o situaci v literatuře i ve straně. Skryti za bezpartijní politiku čistého umění a svobodu slova jsme se všemožně snažili dokázat tlak cenzury a umlčování spisovatelů režimem... Nutno dodat, že ve Svazu neexistoval stranický výbor. V roce 1929 jsem byl zvolen jeho předsedou a v tom samém roce byla tato antisovětská organizace zlikvidována...

V té době jsem napsal nejostřejší protisovětskou povídku Krasnoje děrevo, která byla vydána v zahraničí. Tato povídka se ukázala být určující pro všechny spisovatele: zda jdou se stranou, nebo proti ní...

Současně se zákazem činnosti Svazu se začala rozpadat i skupina „Pereval“. Voronskij byl poslán do vyhnanství. Povídka Krasnoje děrevo byla tvrdě kritizována a já jsem ztratil svou autoritu mezi spisovateli. Tehdy jsme se s Voronským rozhodli, že vytvoříme nový literární kroužek. Tím se stala skupina nazvaná „30. léta“. Říkali jsme, že literární tvorba je pod tlakem cenzury a že úkoly, které jsou jí zadávány, jsou nesplnitelné. Spisovatelé mají svázané ruce a mohou psát jen omezeně. Literatura je značně bagatelizována. Mezi aktivní účastníky na našich setkáních patřil Nikolaj Zarudin, Ivan Katajev¹⁵ a Andrej Platonov. Schůzi se jednou, dvakrát zúčastnil i Pasternak, který byl vždy

¹⁵ Prozaik I. I. Katajev (1902–1937), zastřelen. (pozn. aut.)

vřele vítán. Náš kroužek se na jaře 1930 rozpadl, ale část členů zůstala v přátelských vztazích a do posledního momentu se setkávali a pomáhali si...

Svaz spisovatelů byl přeměněn na Svaz sovětských spisovatelů (SSS). I když většina autorů přešla do nového Svazu, všichni zůstali na stejných postech, jež zastávali před reorganizací. Když Pasternak začal pracovat v organizačním výboru SSS, všelijak jsem na něj útočil a naše vztahy se zkomplikovaly. Protože jsem měl vztek na politiku strany a její vedení, bojkotoval jsem SSS a neúčastnil jsem se ani sjezdů... Sjezd mi připadal jako byrokratický vrtoch a vystoupení spisovatelů lživá a dvojaká... V průběhu let jsem se prostřednictvím společenské a literární činnosti neúspěšně snažil získat vedoucí roli. Trpěl jsem jednu porážku za druhou a nakonec, když většina spisovatelů pochopila antisovětskou podstatu mých snah, se ode mě všichni odvrátili...

Tady se Pilňak snaží vzít vinu na sebe a zachránit své přátele, rovněž spisovatele, z nichž mnohé už v té době také uvěznil a nebo jim zatčení hrozilo každou chvíli. Ovšem bez uvedení alespoň několika jmen vypovídat nešlo. A tak každý nově jmenovaný nedobrovolně rozšiřoval řady kontrarevolucionářů. Už jen v průběhu samotného vyšetřování měli být proti sobě poštváni bývalí přátelé. Na operační schůzi NKVD 3. února 1935 náměstek lidového komisaře vnitra Jakov Agranov určil metody vyšetřování takto: „Naše taktika rozdrčení nepřítele byla založena na tom, abychom rozeštvali a rozhádali všechny ničemny. Tento úkol byl náročný. Museli jsme všechny zrádce poštvat proti sobě, protože všichni byli stmeleni až příliš těsně.“

Tak bylo omezováno veškeré nezávislé myšlení, tak probíhalo lynčování a devastace literatury tam za „železnou oponou“. Stejně ostražitě režim hlídal, aby se za ni nedostalo ani zrnko pravdy.

Zvláštní pozornost vyšetřovatel věnoval Pilňakovu spojení se zahraničními spisovateli. Díky svým knihám byl Pilňak známý nejen v Evropě, ale i v Americe a Japonsku. Hodně cestoval a udržoval vztahy s významnými spisovateli té doby. Mezi nimi byli lidé, které osud postavil mezi Rusko a Evropu, východní revoluci a západní civilizaci. Byl to například Viktor Serge (Kibalčič), světoběžník, jenž byl ve službách francouzské literatury i ruské revoluce, která ho zavrhl jako trockistu a vyhnala zpět do Evropy, aby nakonec zemřel v Mexiku.

Ve svých pamětech *Vzpomínky revolucionáře* uvádí Pilňakův výrok: „V naší zemi není ani jeden rozumně uvažující člověk, který by se nezamýšlel nad faktem, že ho mohou zastřelit.“

Během výslechů Pilňak podrobně mluvil o svém přátelství se Sergem. Naprosto otevřeně spolu hovořili o hrůzách kolektivizace, teroru a také o tom, že atmosféra ve státě nedovoluje lidem žít, natož psát.

Pilňak řekl, že došli k názoru, že politická situace je neúnosná. Stát tvrdě utlačuje jednotlivce, chybí základní právo vyjádřit vlastní názor a momentálně se žije jako za okupace. Socialismus neexistuje, protože socialismus znamená zlepšování mezilidských vztahů, zatímco u nás v Sovětském svazu se kultivuje vlčí morálka.

Na závěr našich setkání se Sergem jsme se rozhodli, že o tom, co se v Rusku děje, je nutné informovat Západ.

Příležitost se záhy naskytla. Na pozvání sovětské vlády přijel z Paříže spisovatel Panait Istrati. Byl přijat pompézně jako evropský revoluční spisovatel. Přestože byl Rumun, psal francouzsky a už v té době byl velice populární. Romain Rolland ho nazýval „Gorkým Balkánu“. Cestoval po celém Rusku v doprovodu představitelů strany a sovětských orgánů, které chtěly, aby se na Západě objevila další kniha oslavující SSSR.

Pilňak se s Istratim seznámil díky Sergeovi. Nejdřív mu to bylo proti mysli, protože nechtěl mít nic společného se spisovateli, kteří se tak lehce dali oklamat, ale Serge ho přesto přivedl.

Rozhovor probíhal takto:

„Vy jste se se mnou nechtěl setkat, že? Jenže právě proto jsem přijel. Proč jste nechtěl?“

„Protože na naši zemi pohlížíte neobjektivně. Díváte se očima oficiálních činitelů, přijímáte mnoho poct a příliš často děkujete. Naši situaci nehodnotíte správně a pokud to takhle napíšete, bude to pouze pozlátko, nikoli skutečnost.“

A Istrati na to odpověděl, že by chtěl poznat pravdu.

A tak mu Pilňak se Sergem otevřeli oči.

Jako příklad zvůle mu mimo jiné vyprávěli příběh Rusakova, starého dělníka, otce šesti dětí (jeho nejstarší dcera byla manželkou Viktora Serge a mladší si vzala také Francouze, Pierra Pascala, jenž žil v Rusku už deset let), který byl nezákonně, na základě

provokace, vystěhován ze svého bytu v Leningradě. Tento případ, který posloužil jako příklad toho, jak se žilo v tehdejším SSSR, Istratiho šokoval natolik, že se Sergem dokonce jel za předsedou Ústředního výkonného výboru SSSR Michailem Kalininem a dožadoval se spravedlnosti.

Brzy poté v Paříži vyšla Istratiho třídílná kniha (na které se podílel i Serge s Borisem Souvarinem), která vyvolala velký rozruch.

Sovětská Encyklopedie literatury Istratiho ostře odsoudila: „Je to zrádce. Jeho knihy jsou hloupé antirevoluční paskvily.“

Vyšetřovatel se Pilňaka zeptal: „Potvrzujete, že jste se tímto stal hlavním zdrojem kompromitujícího materiálu proti SSSR, ano?“

A Pilňak poslušně souhlasil: „Ano, jsem vinen před sovětským lidem tím, že poskytnutím kompromitujících informací Panaitu Istratovi jsem se snažil zdiskreditovat Sovětský svaz v očích západní inteligence.“

A tím byl Pilňak usvědčen jako zrádce. To však nestačilo. Musel být uznán vinným také z terorismu.

V protokolu se objevil zápis o setkání spisovatelů, které proběhlo na podzim 1932 u Voronského, během něhož měl údajně vzniknout plán atentátu na Stalina: „Voronskij řekl, že v naší zemi a ve straně byl vytvořen režim, v němž nelze žít. A pokud strana používá teror na trockisty, je nutné odpovědět jí stejným stylem. Voronskij se tehdy tak rozohnil, že dokonce křičel: „Střílejte! Zastřelme Stalina!““

Dále jsou uvedeny další zločinné rozhovory, které Pilňak vedl se svými přáteli spisovateli, s Pasternakem, Fedinem, Artjomem Vesjolym¹⁶:

Pasternaka znám už dlouho... Jednou za ním přijeli, aby podepsal dopis od Svazu spisovatelů, ve kterém vznesli požadavek na zastřelení Tuchačevského¹⁷ a jeho kompliců. Schoval se, aby nemusel podepsat, a potom mi řekl: „Je to násilí páchané na člověku,“ a zeptal se mě, jestli půjdu vyjádřit soustrast manželce Eidemana¹⁸.

¹⁶ Artjom Vesjolij (N. I. Kočkurov), (1899–1938) prozaik. Zastřelen

¹⁷ M. N. Tuchačevskij (1893–1937), maršál, hrdina občanské války, zastřelen.

¹⁸ R. P. Eideman (1895–1937) vojenský činitel, velitel armádního sboru, spisovatel, zastřelen. (pozn. aut.)

Konstantin Fedin mi byl zvláště blízký. Často jsme spolu mluvili o nesnesitelném, teroristickém režimu ve straně a o podezíravosti v našem okolí... Fedin se nejdříve díval na Trockého jako na „opici, která sedí za hranicemi a snaží se získat v Rusku moc, ale vůbec se nás neptá, jestli o to stojíme“. Avšak nepochopitelná zatýkání ho nasměřovala proti vůdcům strany Stalinovi a Ježovovi, jenž plnil Stalinovu vůli. Shodli jsme se na tom, že strana jako taková už neexistuje. Je pouze a jen Stalin a země a strana se řítí do nevyhnutelné katastrofy. Fedin měl strach z války s Němci, „až tato sedmdesátimilionová hladová nacistická masa železnou botou Rusko zašlápne“...

Těsně před zatčením proběhl mezi Pilňakem a Artjomem Vesjolym následující rozhovor:

„Artjome, ty jsi revolucionář a bolševik, člen strany, jak se teď cítíš?“

„Jako vlk.“

„Jak to? Pokud jsi skutečný revolucionář a bolševik, jak si můžeš něco takového nechat líbit?“

„To by bylo na dlouhé vyprávění. Potřebuju vodku!“ rozčileně řekl Artjom a odmlčel se.

„Chci do strany a oni mi říkají – Koukej, kde nechal tesař díru!“

Znovu se odmlčel a pak dodal:

„Vem si aspoň revolver a táhni.“

„Na koho?“

„Jak na koho? Jasně, že na Stalina!“

Artjom Vesjolyj byl rozhodný a odvážný člověk, který neměl nikdy daleko od slov k činům. Po tomhle rozhovoru Pilňak pochopil, že i jeho přítel už také dosáhl vrcholu zoufalství.

(Artjom Vesjolyj byl zatčen ve stejný den a na stejném místě jako Pilňak. Vyslyšali je téměř současně, dokonce titíž vyšetřovatelé. Také on napsal kajicný dopis Ježovovi.)

Přesto zatím neměli žádné důkazy potvrzující terorismus, jen rozhovory. Vyšetřovatel přitvrdil:

„Máme důkazy, že jste aktivně připravoval teroristický útok. Přiznejte se!“

A vyslýchaný přizná všechno, co od něho chtějí. Ano, spolu s přáteli se chystal zabít Ježova. Jak? Lstí proniknout do jeho bytu, anebo ho zabít – prostě jen tak někde na ulici. A proč to neudělali? Díky ostražitosti NKVD, protože včasná zatčení zhatila veškeré vražedné plány.

Poté se vyšetřovatel dychtivě vyptával na Pilňakovy vztahy s cizinci, přičemž jeho odpovědi byly upravovány tak, aby každý člověk vypadal jako špion, každé setkání jako konspirační a běžné rozhovory jako předávání informací.

Komisař měnil doznání v parodii. Z protokolu vyplývá, že Pilňak se stal japonským špionem nikoli pro peníze ani kvůli ideologii, ale jen tak, bezdůvodně, nezištně a dobrovolně: „Byl jsem špionem v některých vrstvách inteligence.“ A nepřátelské rozvědce donášel takové tajné zprávy, jako byly informace o životě ruské společnosti, o literatuře a skupinách ve Svazu spisovatelů, poskytoval dokonce i jména spisovatelů.

Ve které jiné zemi takhle vysoce oceňují spisovatele?! Jako kdyby tu šlo o nějaký tajný řád, do jehož tajemství se snaží proniknout všechny výzvědné služby světa!

Výslech byl u konce. I když vyšetřovatel nezískal žádné důkazy, bylo jasné, že na případ to nebude mít žádný vliv. Vše půjde automaticky, jako na běžícím pásu. Jen aby se jakž takž dodržely formality. Ale v tomto případě to nebylo tak jednoduché a nastaly komplikace.

Přestože by měl ve spisu být originál protokolu, není tam. Máme před sebou jen verzi sepsanou na stroji, kterou Pilňak podepsal. Ale podpisy nejsou zcela v pořádku. Objevují se na konci každé stránky, někdy i pod jednotlivými odpověďmi, ale liší se od sebe natolik, že vznikají pochybnosti o jejich pravosti. Možná se do podpisů promítl Pilňakův zubožený stav? Nebo snad byly podpisy zfalšovány? V jednom místě je odpověď podepsána dokonce dvakrát. Na dalším podpis najdeme uprostřed stránky, jako kdyby Pilňak nejdřív podepsal čistý papír a teprve poté někdo doplnil text.

Druhý a zároveň poslední výslech proběhl 28. března 1938. Rajzman požadoval důkazy. Ptal se na spisovatelovu cestu do Ameriky v roce 1931. Zatčený odpovídal, ale vyšetřovatel formuloval, rozvíjel a doplňoval text. A tady je výsledek:

„Nemohl jsem otevřeně vystupovat proti SSSR. Proto jsem cestoval jako turista a tím zakryl určitý veřejný zájem, který mé cestě chtěli dodat přátelé Sovětského svazu.“

Závažnější zločin z toho udělat nemohli.

Vyšetřování Pilňaka je směs pravdy, polopravdy a lži. Je v něm i spisovatelova skutečná bolest způsobená složitou situací v zemi, bídou a bezprávím páchaným na lidech a také přijetím despotismu a tlakem cenzury na literaturu. Pokud by se vydělila a uveřejnila každá taková bolestná myšlenka zvlášť, vyšla by z toho reálná obžaloba. Avšak ne obžaloba Pilňaka, ale totalitního systému, který ho soudil.

A zároveň by tím vyplulo na povrch veškeré očerňování sebe sama i ostatních, vyprovokované či vynucené fantastické výmysly, jež poté vyšetřovatel dováděl ad absurdum. Takové vyšetřování bylo jako úzký tunel s kolejnicemi, kde obviněného dohání nárazník, který se ho chystá rozmáčknot – běž, utíkej! Někdy zatčený nesmyslně obviňoval sám sebe tak, aby celá fraška byla zřejmá na první pohled, zřejmá, ale pro koho? Objektivnímu soudu? Pro pochopení příštích generací? Ale cena každého slova byla neúměrně vysoká. Na jednu kartu se sázel život, a nejen vlastní.

Pak tu byl i komisař se svými úředními a propagandistickými šablonami. Jak jinak lze vysvětlit, že vynikající spisovatel najednou mluví jazykem policejního úředníka? Stačilo mezi dvě nevinná slova doplnit „trockista“ a „terorista“ a fráze získala zlověstný význam. Čím víc takových slov, tím líp. Protokoly jsou jimi doslova prošpikovány. Tak se z kritiky dělá kontrarevoluce a z rebelujícího umělce úhlavní nepřítel. V tom byli stylisté z NKVD hotovými mistry.

Během výslechů se nevyhnutelně objevovala další jména, která mu někdy podstrčil sám vyšetřovatel, stejně jako se objevují kruhy na vodě, když se do ní hodí kámen. Pro něj to byli noví a noví potenciální zločinci. A pak byl odstraňován jeden po druhém. Nejprve mizeli nezávislí volnomyšlenkáři, zejména ti, kteří byli schopni klást odpor.

Vyšetřovatel přehazoval jména z jedné složky do druhé, stejně jako se míchají karty při hře. I tady byly trumfy a plívy.

Často v otázkách vyšetřovatel podstrkoval určitý seznam jmen, která se potom zapisovala jako odpovědi obviněného. Nepochybně i Pilňak by v mnohých odpovědích mohl vyšetřovateli říci znamenitou větu z evangelia: „Ty sám jsi to řekl!“¹⁹

Přesto můžeme mezi řádky protokolů číst odpor a protest vůči stalinismu. I z tohoto důvodu byla vina Pilňaka a jeho přátel pro režim jasná. Ať se snažili sebevíc, už svou

¹⁹ Ekumenická rada církví v ČSSR. *Bible. Nový zákon: Matoušovo evangelium, verš 26*. Brno: Ústřední církevní nakladatelství, 1988. s. 38

samotnou podstatou se nemohli s despotismem ztotožnit. Vlčí smečka by je jako nepřizpůsobivé stejně dříve či později odstranila.

Případ Pilňaka je jasným důkazem toho, že odpor existoval. Přestože to nebyl otevřený organizovaný boj s totalitním systémem, byla to opozice schopná vyvolat ořes. Odpor slovem.

Stal se ze mě někdo jiný

Dvacátého dubna Pilňak dostal kopii žaloby a dozvěděl se, že jeho případ byl předán soudu Vojenského kolegia. Je pravděpodobné, že Pilňak zároveň dostal instrukce, aby se držel verze, kterou vyšetřovatel tak těžce získal, aby dohrál tragikomedii až do konce.

Soud proběhl následující den. Vojenské kolegium zasedalo v sestavě: předseda stálý armádní vojenský právník Vasilij Vasiljevič Ulrich; členové: divizní právník Zarjanov a brigádní právník Ždan; tajemník: vojenský právník 1. stupně Batner²⁰. Zasedání trvalo od 17:45 do 18:00 – pouhých patnáct minut!

Předseda přečetl jméno obžalovaného a názvy článků ústavy, pod něž případ spadal. Tajemník oznámil: „Obžalovaný je přítomen. Svědkové nebudou předvoláni.“ Poté „potvrdili totožnost“ obžalovaného, který nepřednesl žádné žádosti ani odvolání.

Tajemník ve spěchu přečetl obžalobu, pod kterou byla celá řada podpisů, od Rajzmanu až po generálního prokurátora SSSR Andreje Vyšinského²¹.

Ulrich se zeptal: „Cítíte se vinen?“

Pilňak odpověděl: „Ano, zcela. Potvrzuji i pravdivost své výpovědi v plném rozsahu. Při výslechu jsem řekl pravdu a nic než pravdu. Nemám, co bych dodal.“

²⁰ M. I. Zarjanov (1894–1875) člen VK NS SSSR. V roce 1955 byl za „porušení socialistických zákonů“ zbaven hodnosti generálmajora justice; P. T. Ždan (?) – člen VK NS SSSR; A. A. Batner (1902–?) – vrchní inspektor VK NS SSSR, v roce 1945 byl ze své funkce odvolán a poté propuštěn.

²¹ A. J. Vyšinskij (1883–1954), v letech 1935–1939 byl generálním prokurátorem SSSR, hlavním žalobcem v politických procesech. (pozn. aut.)

Soudní jednání bylo skončeno. Role byla dohrána do konce.

Poslední slova obžalovaného, z nichž každé bylo předem pečlivě zváženo a připraveno, slova, jež nebyla určena tříhlavé soudní saní, ale těm nad ní, kteří byli ještě schopni je uslyšet:

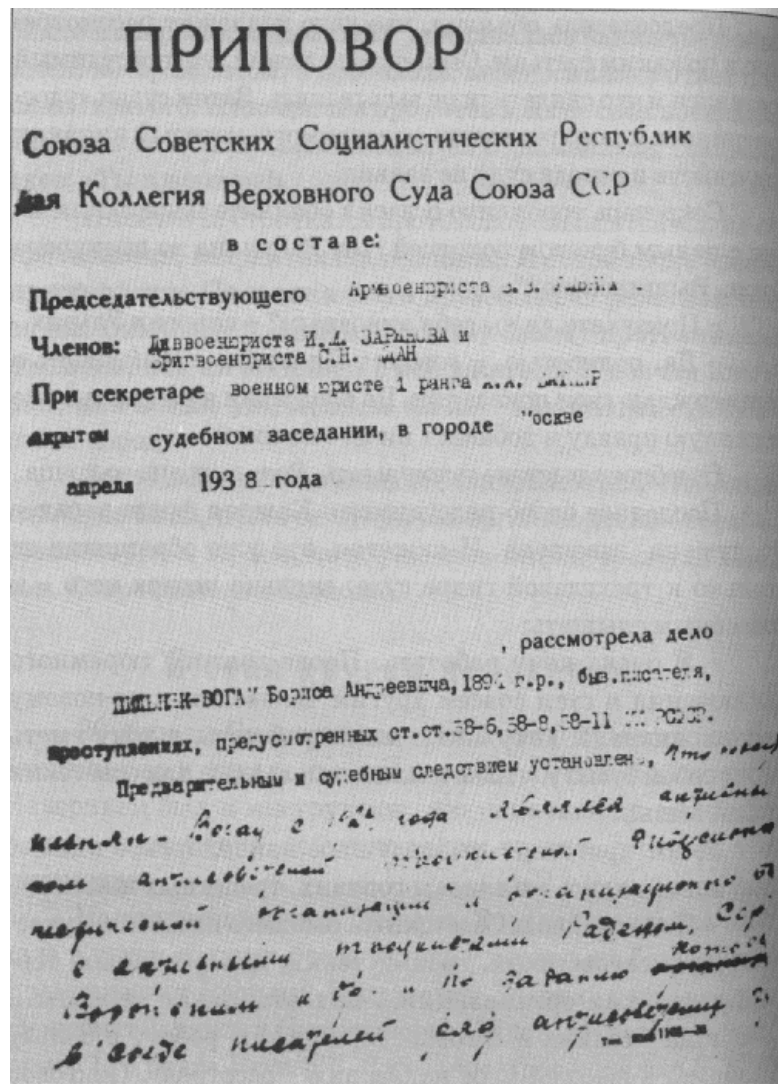
„Přál bych si pracovat. Dlouhý pobyt ve vězení mě úplně změnil a dnes je ze mě jiný člověk. Vidím život zcela jinak. Chci žít, hodně pracovat, mít před sebou papír, abych mohl psát užitečné věci pro sovětský lid.“

A zde je rozsudek. Obyčejné soudní klišé, kterým se odsuzovaly miliony oddaných a vyděšených: „Jménem Svazu sovětských...bývalý spisovatel...člen antisovětských, trockistických, rozvratných a teroristických organizací...připravoval teroristické útoky na soudruhy Stalina a Ježova...japonský špion...se odsuzuje k nejvyššímu trestu – zastřelením. Rozsudek je konečný a bude vykonán bez odkladu.

Malý žlutý papírek: „Rozsudek byl vykonán. Náčelník dvanáctého oddělení prvního zvláštního odboru poručík Ševeljov.“

V sovětské Encyklopedii literatury stojí, že Pilňak zemřel v roce 1937. Ovšem jeho rodině řekli, že zemřel v roce 1941. Pusté lži!

Dnes můžeme s jistotou říct, že zemřel 21. dubna 1938.

Rozsudek Vojenského kolegia nejvyššího soudu SSSR v případě B. A. Pilňaka (Wogau).

21. dubna 1938

Dále je ve složce mnohem novější dokument – „Rehabilitace“. V roce 1956 Vojenská prokuratura rozhodla, že Pilňak byl zatčen bez (písemného) příkazu prokurátora a že výpovědi Bolšakova, Artjoma Vesjolého i samotného Pilňaka prokazatelně vyvrátila revize případu. Byl odsouzen neprávem, za použití nezákonných metod, a proto se jeho případ zastavuje pro nedostatek důkazů o jeho zločinech.

Mezi těmi, kteří podali žádost o Pilňakovu rehabilitaci byl Ivan Gronskij. Tentýž redaktor časopisu *Novyj mir*, který mu tehdy umetl cestičku do Lubjanky a který nyní, kde se vzal, tu se vzal, stál u jeho posmrtného osvobození. A přestože teď tvrdil, že Pilňak

nebyl nepřítelem lidu, stále trval na svém „podezřívavém postoji vůči spisovateli a na tom, že on sám samozřejmě „musel prověřit všechny spolupracovníky časopisu a zvláště ty, kteří byli ve spojení s trockisty. A je pochopitelné, že to v první řadě musel být právě Boris Pilňak kvůli jeho pomlouvačným knihám“. Dokonce mnoho let po spisovatelově rehabilitaci, si Gronskej stále myslel, že *Povídka o nezhašeném měsíci* je podvrtná ideologie“. Ani vězení, ani tábory, kterými Gronskej sám prošel, mu neotevřely oči. Až do své smrti opakoval stále tytéž šablonovité fráze. Nepochopil vůbec nic!

Proběhla občanská rehabilitace. Ale návrat ke čtení Pilňakových knih byl ještě daleko. K tomu bylo potřeba dalších dvacet let.

Po zatčení byla všechna spisovatelova díla odstraněna ze všech knihoven i obchodů. Vězení hrozilo i za jejich pouhé přechovávání. Pilňakovy knihy se opět začaly vydávat až v roce 1976. Celá jedna generace vyrostla bez nich. Je děsivé, že dnes se dozvídáme o jeho osudu (stejně jako o osudu mnoha dalších zatčených spisovatelů, jejichž díla byla též podrobena represím) až od konce – od jeho smrti!

Během bádání o Pilňakově životě jsem podal žádost o jeho zabavené rukopisy. Odpověď: „Nezachovaly se.“

Jak rozplést dávno a záměrně zamotané klubko? Skrze všechny zachycené události, osudy a hlasy zní polyfonie samotného života, velkolepého románu.

„Chci žít, hodně pracovat. Mít před sebou papír, abych mohl psát užitečné věci pro sovětský lid.“

Boris Pilňak už nikdy svůj poslední román nenapíše. Ten román, který sám prožil, nepřežil. Smyčka se kolem jeho života stáhla do jedné černé tečky – kulky.

3. Komentář

3.1 Autor a text

Pro svůj diplomový překlad jsem si zvolila kapitolu z prvního dílu trilogie „Raby svobody“ spisovatele Vitalije Šentalinského, kterou autor napsal podle tajných materiálů archivů KGB a Generální prokuratury Sovětského svazu.

Vitalij Šentalinskij se narodil v roce 1939 na Sibíři. Vyrůstal v malém městečku v Tatarstánu. Vystudoval Námořní arktický institut v Leningradě (dnešní Sankt Peterburg) a fakultu žurnalistiky. Zúčastnil se expedic do severských oblastí Ruska a dlouhé roky žil na Dálném východě, kde se setkal s mnoha politickými vězni z gulagů.

Jeho práce na knize začala v roce 1988 tím, že inicioval vznik (a následně se stal předsedou) komise, která měla zkoumat osudy pronásledovaných spisovatelů v Sovětském svazu. Mezi členy komise patřili: B. Okudžava, V. Leonovič, A. Žigulin a další. Komise si stanovila tři základní cíle: rehabilitovat pronásledované spisovatele, opravit nepravdivé údaje v encyklopediích (především data úmrtí jednotlivých autorů). Třetím, a zároveň hlavním cílem bylo vydat zabavené rukopisy.

Vitaliji Šentalinskému se podařilo získat přístup do archivů KGB a Generální prokuratury SSSR. Na základě nalezeného a prostudovaného materiálu potom napsal uvedenou trilogii. V prvním díle se kromě osudu Borise Pilňaka můžeme dočíst např. o Isaakovi Babelovi, Maximu Gorkém, Michailu Bulgakovi, Osipu Mandelštamovi a mnoha dalších.

O své práci autor v mnoha rozhovorech řekl, že jeho hlavním cílem bylo navždy uchovat historickou paměť (ruského) národa a především všemocné Slovo.²² Svou trilogii považuje za „lék na naši (ruskou) zapomnětlivost“, která navíc může posloužit jako „ruský Norimberk“. „Protože je-li bezpráví nepotrestáno, jsme odsouzeni k opakování historie.“²³

²² RUČKINA, Irina. Šans vrátit' istoričeskuju pamjať. *Russkoje slovo* № 7/2012 [online]. [cit. 12.11. 2012]. Dostupné z: <http://www.ruslo.cz/articles/795/>

²³ *The New Times/Новое время*, № 31 от 10 сентября 2007 [online]. Moskva: 2007- [cit. 12.11. 2012]. Dostupné z: <http://newtimes.ru/articles/detail/10410/>

3.2 Analýza textu originálu

Primárně se jedná o text psaný, který má logické a pevně dané uspořádání. Pojednává o životní etapě významného ruského spisovatele Borise Pilňaka. Text se funkčně nachází na pomezí odborného a publicistického stylu. Prvky publicistického stylu můžeme zaznamenat především ve výstižnosti, aktuálnosti a jednoznačnosti textu. Díky svému obsahu, celistvosti, uzavřenosti a faktu, že se jedná o text napsaný na základě vědeckého výzkumu, v něm nalezneme i prvky odborného stylu. Příkladem může být citace vynesení rozsudku na straně 413 dole:

«... – Именем Союза Советских... бывшего писателя... участником антисоветских, троцкистских, диверсионных, террористических организаций... подготавливал теракты... .. к высшей мере наказания – расстрелу. Приговор окончательный и подлежит немедленному исполнению.»

Hlavní funkce je informační, ale uplatňuje se i funkce estetická (precizní práce autora s jazykem) a fatická, kdy autor obraty typu: «... слышали мы подобное...» (s. 386), «... не будем... прерывать...» (s. 397), «... прервемся все же, здесь...» (s. 399), apod. aktivně vtahuje čtenáře do děje.

Dominantními slohovými postupy jsou vyprávěcí a popisný. Vyprávěcí postup je zastoupen především chronologickou výstavbou textu, jehož osnovu tvoří životní osud spisovatele Borise Pilňaka. Popisný postup představuje autorův popis situace v tehdejší Sovětském svazu. Uvedu pouze několik příkladů:

«... однако была в советской литературе и другая иерархия...» (s. 382)

«... Сталин... дал задание проводникам его линии в литературе, обратить внимание на...» (s. 382)

«... попутчиков сперва дрессировали, подковывали... и в конце концов перестали церемониться, рассортировали: либо вынудили подделаться под господствующую идеологию, либо отстранили от печатного станка...» (s. 384)

«... литературные разногласия используются как политические обвинения...» (s. 385)
atd.

I když je kniha založena na vědeckém výzkumu je určena širokému okruhu běžných čtenářů. Tomu odpovídá i styl a prezentace zjištěných faktů. V textu sice najdeme řadu termínů z oblasti práva či historie, ale jedná se o běžnou terminologii, která nepotřebuje detailní vysvětlování či studium doplňující literatury. Jako příklady lze uvést následující výrazy a slovní spojení, příp. větné celky:

Судилище (s. 387), протоколы дела (s. 390), справка на арест (s. 391), арест и обыск (s. 392), арестованные, следователь (s. 394) atd....

«... Свидетели подбирались лишь для обвинения, защита исключалась...» (s. 387)

«... что послужило основанием для ареста...» ...atd. (s. 390)

Podstatnou část textu tvoří citace zkoumaného materiálu, jež byly primárně mluvené. Jedná se o přepisy výpovědí Borise Pilňaka, které, i když měly být spontánní, nepřipravené, jsou přesto psány podle určité šablony. Sám autor o tom píše přímo v textu: «... что протокол писался рукой следователя, что документ это – подделка ... Пильняк произносит свою вынужденную исповедь...» (s. 397); «... и тогда обнаружится степень соавторства следователя...» (s. 398); «... в одном месте ответ подписан дважды... в другом... прерывает фразу в середине... будто ставился заранее, на чистом листе, на котором потом печатался текст.» (s. 410); «... как объяснить, что блестящий писатель начинает говорить вдруг языком полицейского чиновника?...» atd.

3.3 Pragmatická rovina překladu a příjemce překladu

3.3.1 Pragmatická rovina překladu: celkový přístup

„Překládání je sdělování. Přesně řečeno, překladatel dešifruje sdělení, které je obsaženo v textu původního autora a přeformulovává (zašifrovává) je do svého jazyka. Sdělení obsažené v překladovém textu pak dešifrovává čtenář překladu.“²⁴

Hlavním úkolem překladatele je předat čtenáři ideově estetické a objektivní hodnoty originálu. Překladatel je tak v podstatě umělec, jenž by se měl na zobrazovanou skutečnost v textu originálu dívat s odstupem, bez jakékoliv osobní vztahovačnosti nebo sentimentu.

V našem případě tento fakt platí dvojnásob, protože překládaný text pojednává o „živých dějinách“²⁵ a je určen široké čtenářské obci. Proto je nutné k němu přistupovat s co největší objektivitou a pokusit se co nejvíce zachovat veškeré aspekty jak autorova stylu, jež umí zaujmout čtenáře natolik, aby si chtěli uvedené dílo přečíst, tak i jeho hlavní ideově estetické hodnoty (potažmo autorovy záměry). Zároveň je při překladu nutné mít na paměti potenciálního příjemce překladu.

Jedná se tedy o text primární, jenž je určen konkrétnímu zamýšlenému příjemci. V tomto případě je hlavní ideou autora udržet povědomí o minulosti totalitního režimu, který zasáhl každého, „opravit historické nesrovnalosti a překroucenou pravdu“ a (vy)léčit společenskou tendenci k zapomínání vlastních dějin. Zároveň může sloužit jako „ruský Norimberk“. Text je tedy určen širokému okruhu čtenářů.

Proto bychom pro překlad mohli vycházet z následující premisy: příjemce překladu je zamýšleným primárním příjemcem, který má nebo může mít určitou míru historických znalostí. Ovšem v českém prostředí „odpadává“ snaha autora o zprostředkování „ruského Norimberku“. Avšak jeho záměr uchovat povědomí o historické pravdě, proto, aby se minulost neopakovala, se dá aplikovat i v českém prostředí.

²⁴ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 1963. s. 44

²⁵ DVORÁK, Libor. Chmurné osudy sovětských politických vězňů. *Český rozhlas, Studio STOP* [online]. 18. července 2007 [cit. 12.11.2012]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/923150

V souvislosti s výše napsaným při překladu nedochází k zásadním změnám na rovině pragmatické, ale je nutné vzít v úvahu množství reálií a historických faktů které se v textu objevují. Jak jsem uvedla výše, text obsahuje řadu termínů (především z právnické sféry), jež nepotřebují doplňující vysvětlení. Zároveň se v textu setkáme s řadou doplňujících poznámek, které se týkají zejména jednotlivých zúčastněných osob a názvů rozličných organizací. Přestože se jedná o reálie ruského prostředí, autor považoval za nutné (do)vysvětlit některá fakta i pro ruského čtenáře.

Ve vztahu k příjemci překladu text navíc obsahuje řadu kulturních a historických jevů, při jejichž překladu jsem považovala za nutné poznámkový aparát rozšířit a doplnit tak, aby si i čtenář překladu mohl udělat stejnou představu o zobrazované skutečnosti jako čtenář originálu.

3.3.2 Potenciální příjemce překladu

U české veřejnosti se překlad tohoto textu může setkat se značným zájmem. Jedná se sice o ruské prostředí, ke kterému má většina české společnosti vztah plný předsudků a vnímá ho značně negativně. Ovšem zde se jedná o text historický, který navíc popisuje negativa komunistického režimu, a proto by mohl u české veřejnosti vyvolat značný ohlas a obecně být přijat pozitivně. Komu by tedy mohl být překlad určen?

První skupinu by mohli tvořit odborníci a studenti specializací týkajících se oborů spojených s Ruskem, kteří ovládají ruský jazyk natolik, aby mohli sáhnout i po originálu. Avšak vzniká otázka, nakolik by pro ně byl originál dostupný? Nejen z hlediska finančních možností (cizojazyčná literatura je tradičně dražší než česky psaná), ale i dostupnosti rusky tištěné literatury u nás. Je sice pravda, že uvedenou knihu je možné si zapůjčit v knihovně, ale i knihovní fondy jsou do určité míry omezené (např. počtem jednotlivých výtisků).

Druhou, i když asi poněkud omezenou skupinu by mohli tvořit odborníci a studenti, kteří neznají jazyk originálu. Tedy lidé, kteří se zabývají literaturou, historií, příp. i politologií, ale nemají ruštinu jako svůj první cizí jazyk nebo neovládají ruštinu natolik, aby si mohli přečíst originál.

Třetí, pravděpodobně nejširší skupinu by mohli tvořit laici. Tedy čtenáři, mající výše uvedené obory jako koníčka, případně ti, kteří si rádi rozšiřují znalosti o historii dvacátého století. Jak jsem již uvedla, Vitalij Šentalinskij koncipoval svou knihu pro širokou čtenářskou obec, a proto ani čtenáři, již mají jen obecné, řekněme „školní“ znalosti z dějin by neměli mít problémy pochopit historická fakta a realie.

3.4 Překladatelské problémy

3.4.1 Název

Překlad názvu díla je vždy náročný úkol. Nejedná se zde jen o významy jednotlivých slov, případně celých frází, ale také o požadavek doby. Jak uvádí Jiří Levý v době národního obrození měl samotný název knihy přilákat co nejvíce čtenářů, a proto se objevovalo mnoho křiklavých názvů, které však byly často na hranici dobrého vkusu.²⁶

V dnešní době je samozřejmě snaha názvem knihy přitáhnout pozornost čtenářů, ale zároveň musí být vkusný a nesmí odkrýt příliš mnoho z děje publikovaného díla. V případě mého překladu jsem se nemusela zabývat překladem názvu celé knihy, ale pouze názvem jedné kapitoly, která je rozdělena na tři podkapitoly.

Práce při překladu názvů prvních dvou podkapitol byla zajímavá z hlediska možných řešení. První název *Сужение света* byl náročný, protože je částečně metaforický, a zároveň se váže k jedné pasáži v textu. Jedná se poslední odstavec na straně 381 dole: „Когда же оно началось, это сужение света?».

Při prvních dvou variantách jsem vycházela z prvního významu slova *свет* - světlo. Ve snaze zachovat metaforické vyznění jsem měla varianty: „Dohořívání svíce [života]“ a „Dohořívání plamene [života]. Ovšem zdálo se mi, že to nevystihuje zamýšlenou podstatu. Navíc jsem v samotném textu překladu uvedenou frázi nivelizovala a obdobná metafora se v ní tedy vůbec nevyskytuje.

... Когда же оно началось, это сужение света?...

... Kdy tenhle smutný příběh vlastně začal?...

²⁶ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 1963. s. 99-100

Proto jsem se pokusila vyjít z druhého významu výše uvedeného slova – *svět* – jež si v přeneseném smyslu můžeme představit jako prostor nebo okolí člověka. Vzhledem k tomu, že v této kapitole autor popisuje, jak se Pilňak postupně stal nežádoucí osobou a jeho *prostor se postupně zužoval*, rozhodla jsem se použít metaforického vyjádření *Smyčka se stahuje*.

Zároveň mi toto řešení přišlo adekvátním i proto, že v *сужение света* je v textu propojeno s *светлый круг жизни*, jelikož smyčka svým tvarem může (nepravidelný) kruh připomínat. Této skutečnosti jsem při překladu využila např. na straně 388:

... А светлый круг его жизни все сужался...

... Kolem jeho života se stahovala smyčka...

Zcela odlišný problém jsem musela řešit v souvislosti s překladem názvu druhé podkapitoly *Ты говоришь!*. Zpočátku mi přišlo, že to bude jeden z nejsnadnějších překladatelských úkolů, protože význam fráze je zcela zřejmý a není nutné žádné detailní zkoumání nebo hledání. Proto jsem při prvních variantách vycházela pouze z významu slov jako takových. První řešení tedy znělo: *Ted' mluviš ty!*. Měla jsem i další variantu - *Mluv!*, kdy jsem vycházela z předpokladu, že autor dává „pokyn“ Borisu Pilňakovi, aby „mluvil“, protože hlavní osou této kapitoly jsou citace Pilňakových výpovědí.

Ovšem teprve po přečtení celého textu jsem zjistila, že i překlad takto jednoduché věty se může ukázat nesnadným. U uvedené fráze nelze vycházet z jejího významu, a už vůbec ji nelze považovat za „pokyn“, protože přímo v textu Vitalij Šentalinskij uvádí, že se jedná o citát z evangelia. Jedná se o repliku, kterou Ježíš odpovídá na Kaifášovu otázku během výslechu – „Ty sám jsi to řekl!“ Ve svém překladu jsem použila výtisk Bible z roku 1988, jež vydala Ekumenická rada církví ČSSR.

3.4.2 Reálie

Slovník spisovné češtiny definuje reálie jako: „fakta, údaje charakteristické pro život, literární dílo apod. nějaké doby.“²⁷ Mohou být kulturní, geografické, etnografické či vojenské, historické nebo společenské. Jejich převod se obvykle považuje za tzv. překladatelské oříšky²⁸.

Obecně existuje několik možností jak převádět reálie. Nejčastěji je používána transkripce a transliterace (viz. kapitola 4. *Překlad jmen*), kalkování, substituce nebo popisování. Kalky vznikají přesným překladem strukturních prvků, tj. morfémů nebo slov; při substituci nahrazujeme reálii výchozího textu za reálii cílového prostředí tak, aby u čtenáře překladu vyvolala stejnou představu jako u čtenáře originálu.

3.4.2.1 Historické reálie

Vzhledem k tomu, že děj knihy se opírá o historická fakta, najdeme v něm řadu dobových reálií, s jejichž překladem vznikají problémy. Jedná se především vojenské hodnosti jednotlivých aktérů, především pak členů soudu. Ve dvacátých a třicátých letech se často měnila jak byrokratická struktura SSSR, tak i názvy (potažmo zkratky) jednotlivých úřadů, kanceláří a organizací, proto bylo nutné obrátit se na odborníky, aby mohl být při překladu použit název, jenž byl aktuální v době, o které Vitalij Šentalinskij píše.

Příkladem za všechny může sloužit vývoj názvu ruské státní bezpečnosti, jenž se měnil především ve dvacátých a třicátých letech. Nejdříve byla známa jako Čeka (1917–1922), rok poté GPU - Hlavní politická správa (1922–1923) následně jako OGPU - Spojená hlavní politická správa (1923–1934) a od roku 1934 jako GUGB - Hlavní správa státní bezpečnosti. Nejznámější je ovšem zkratka KGB - Výbor státní bezpečnosti (1954–1991), kterou se laicky označuje ruská tajná služba dodnes, přestože po rozpadu Sovětského svazu bylo KGB rozděleno na tři civilní tajné služby: SVR (Služba zahraniční rozvědky, tj. civilní rozvědka), FSB (Federální bezpečnostní služba, tj. civilní i vojenská kontrarozvědka) a FAPSI (Federální agentura vládního spojení a informací, tj. komunikační, elektronická a šifrovací služba).

²⁷ FILIPEC, Josef aj. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2004. s. 349

²⁸ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 1963. s. 132

Hlavní problém při překladu vznikl v souvislosti s hodnotami, které měli členové vojenského kolegia, případně další osoby, jež jsou v textu uvedeny. Uvedenou problematiku jsem konzultovala s Mgr. Denisem Žernovem, absolventem Politologie a Překladařství a tlumočnictví - ruština na Filozofické fakultě Karlovy university, Tomášem Bandžuchem, absolventem stejné fakulty, oborů Historie a Politologie, jenž pracuje jako vojenský historik v generálním štábu Armády ČR a také s historikem Doc.PhDr. Františkem Stellnerem, Phd, který pracuje v Ústavu světových dějin FF UK.

Vojenský historik Tomáš Bandžuch mi pomohl především s určením správné hodnoty kapitána Žurbenka (s. 392). V textu je uveden jako *начальник 9-го отделения, 4-го отдела ГУГБ*. Žurbenko mohl být náčelník Správy stejně jako náčelník oddělení. Při určení jeho pozice odborník vycházel z organizace ostatních východních tajných služeb, jež byly organizovány podle ruského vzoru. Taková organizace se dělila na správy, jež fungovaly jako velké zastřešující organizace podle sféry činnosti, např. kontrarozvědka, vojenská kontrarozvědka či zpravodajská rozvědka atd.

Vzhledem k tomu, že GUGB v systému NKVD nebyla jedinečnou organizací (byla založena v roce 1934 jako další strukturální složka NKVD), ale byly zde další součásti, jež měly v názvu *управление*, z textu logicky vyplývá, že Žurbenko byl náčelníkem oddělení. Celá tato pasáž proto zní: „... kapitán Žurbenko, náčelník devátého oddělení, čtvrtého odboru...“.

3.4.3.1. Dobová specifická

Přestože se jedná o text pojednávající o historii dvacátého století, můžeme se v něm setkat i s historickým výrazem, jenž je součástí ustálené fráze, kterou autor upravil pro potřeby textu. Jedná se o pojem *аршин* (str. 389), což je ruská středověká jednotka délky (0,711 metru), která se používala před zavedením metrické soustavy (po revoluci 1917).

Pro překlad celé fráze je několik možností. Lze zachovat archaický výraz i v češtině a při překladu substituovat domácím bezpříznakovým výrazem. Je sice pravda, že odlišné měrné

systemy mají určitou platnost koloritní, ale český čtenář obvykle nemá přesnou představu o jejich velikosti.²⁹

Navíc aršínů v české středověké měrné soustavě se nejvíc blíží délková jednotka 1 dlaň (0,791 metru), kterou už nezná ani běžný český čtenář. Při překladu by však šlo využít obecnější jednotku, která je navíc i součástí některých frazémů, a sice loket nebo metr (měřit všem stejným loktem/metrem;), a na základě těchto rčení se pokusit vytvořit neologismus - např. „podřídít se obecnému metru“.

Ovšem ani jedna z uvedených verzí mi nepřišla jako dostatečně adekvátní řešení. Proto jsem se rozhodla „obětovat“ rčení a použila jsem zobecňující „podřídít se režimní linii“. Toto řešení mi přišlo ekvivalentní i vzhledem k celkovému charakteru textu a stylu autora.

3.4.2.2 Kulturní reálie

S problémy spojenými s překladem kulturních reálií, jež nemají v cílovém prostředí odpovídající ekvivalenty, se překladatel setkává často. Nemusí se vždy jednat o exotické kultury, které jsou českému prostředí hodně vzdálené, jako např. čínská či perská apod. Naopak překlad „vzdálenějších“ faktů může být mnohem snazší, protože i čtenář takového textu očekává určitou míru exotizace. Navíc překladatel si své čtenáře může „vychovat“ a „dovzdělat“, aby při čtení dalších překladů stejné cizí literatury minimalizoval nepochopení.

V případě mého překladu jsou si obě kulturní prostředí velice blízká. Přesto jsem se při překladu setkala s problémem jak přeložit kulturní reálii, která je shodná pro obě prostředí, ale její interpretace je naprosto odlišná. Jedná se o poslední odstavec před začátkem druhé kapitoly na straně 393:

«... «ХРАНИТЬ ВЕЧНО» – «Х» и «В» напоминают другие, священные буквы...»

Svatá písmena v tomto případě odpovídají ruskému *Христос Воскресе*, jež má v češtině přímý ekvivalent „Kristus vstal z mrtvých!“. Uvedená fráze se váže k oslavám Velikonoc

²⁹ Tamtéž, s. 129

(v podstatě se jedná o velikonoční pozdrav, na nějž se odpovídá větou „Vpravdě vstal z mrtvých!“), jež jsou hlavním svátkem ruského církevního kalendáře.

Zpočátku jsem se tedy snažila přeložit citované slovní spojení uvedeným přímým ekvivalentem nebo, ve snaze dosáhnout pouze dvouslovného výrazu, *Kristus obživl*. Ovšem to zcela protičečilo předcházejícímu spojení *UCHOVAT NAVŽDY*, protože se písmena „U“ a „N“ neodpovídají ani jednomu z uvedených výrazů.

Po konzultaci s PhDr. Stanislavem Rubášem, Phd. jsem se nakonec rozhodla transkribovat ruský ekvivalent a následně v závorce uvést překlad do češtiny. Zbytek věty jsem přeložila vedlejší větou a vše doplnila vysvětlující poznámkou pod čarou:

Zatímco v počátečních písmenech ruského sousloví *CHRANIŤ VĚČNO* (tj. *UCHOVAT NAVŽDY*) se skrývají jiná, svatá slova³⁰.

S dalším náročným místem z oblasti reálií jsem se setkala na straně 411 dole. Jedná se o slova *мыз* a *уестерка*. Z významu je naprosto zřejmé, že se jedná o výrazy z karetní hry. V tomto případě se jedná o ruskou lidovou karetní hru *Дурак (покидной)*, která je jednou z nejrozšířenějších v Rusku.

Při hledání vhodného výrazu jsem se snažila najít obdobu v českém prostředí. U nás je pravděpodobně jednou z nejrozšířenějších lidových her mariáš. Samozřejmě existují různé varianty, avšak dvěma nejrozšířenějšími jsou pravděpodobně mariáš volený a mariáš licitovaný. Stejně jako v ruské hře i v mariáši se objevují trumfy, esa a bodově vysoké a nízké karty. A tím se dostáváme k mnou vybranému řešení překladatelského oříšku.

V mariáši se pro nízké karty používá označení *plíva*. Výraz je odvozen od slova *pleva*, jež podle slovníku spisovné češtiny znamená: „odpad při čištění obilí, přeneseně *oddělit cenné*

³⁰ Jedná se o sousloví *Христос Воскресе!*, které se do češtiny překládá jako *Kristus vstal z mrtvých!*. V Rusku se toto sousloví používá jako velikonoční pozdrav, na který se odpovídá *Воистину воскрес!* (Vpravdě vstal z mrtvých!).

*od bezcenného*³¹. V karetním žargonu se toto slovo vžilo pro nízké karty obecně, např. *Dnes mi jdou v kartách samý plívy.*

Vzhledem k tomu, že mariáš je v českém prostředí známá hra, rozhodla jsem se pro uvedené místo substituovat reálii výchozího prostředí za reálii cílového a použít slovo *plíva*. Myslím, že i v případě pokud čtenář nebude dostatečně obeznámen s pravidly mariáše, v uvedeném místě je kontrast obou výrazů naprosto zřejmý a proto by pochopení mělo být snadné jak pro odborníka, tak i pro běžného čtenáře.

3.4.2.3 Zkratky

Při analýze textu se problém zkratk obvykle řadí k lexikální rovině. Ovšem u tohoto konkrétního textu jsou zkratky především historické reálie, a proto jsem se je rozhodla zařadit pod tuto kapitolu.

Zkratky v tomto textu lze rozdělit na dvě velké skupiny podle toho, nakolik už zdomácněly v českém prostředí. Mám na mysli především zkratky NKVD nebo KGB, jež jsou v českém prostředí běžně ustálené.

Problém může ovšem nastat u dalších, ne příliš běžných zkratk. Např. GUGB, SSS, GPU. Jelikož i sám autor používá při prvním užití některých zkratk v textu originálu nejprve jejich rozšifrovanou podobu a zkratku uvádí v závorkách, předpokládám, že ani ve výchozím prostředí není jejich užití zcela běžné. Proto jsem při překladu postupovala stejně.

První problém nastal s překladem první zkratky - GUGB, jež znamená *Главное управление государственной безопасности*. Hlavní zádrhel představovalo mnohoznačné slovo *управление*, jež může znamenat jak *vedení*, tak i *správu* nebo *řízení*. Na základě tohoto faktu jsem při překladu měla několik verzí, jako např. *Hlavní vedení státní bezpečnosti* nebo dokonce i *Hlavní oddělení státní bezpečnosti* a samozřejmě i možnost *Hlavní správa státní bezpečnosti*. Poslední verze se nakonec ukázala být tou správnou.

³¹ FILIPEC, Josef aj. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2004. s. 275

Zcela jiný problém jsem musela řešit při používání zkratky SS, tedy Svaz spisovatelů. V ruštině žádný problém nevzniká, protože Svaz spisovatelů v ruštině zní jako *Союз писателей* z čehož nám vychází zkratka *СП* (SP). Ovšem česká verze SS může ve čtenáři vyvolat zcela jiné (nežádoucí) konotace, a sice s všeobecně vžitým názvem pro některé jednotky Hitlerovy armády. Proto jsem při překladu první uvedené zkratky raději volila použití slova Svaz. Později, když se uvedený Svaz změnil na Svaz sovětských spisovatelů, čímž vznikla zkratka SSS, jsem použila stejnou metodu jako autor a v textu používala už jen verzi SSS.

3.4.3 Překlad jmen

Text obsahuje řadu jmen. Nejen spisovatelů, ale i vojenských a politických činitelů. S překladem jmen ruských spisovatelů nevznikaly žádné větší problémy, protože většinu z nich lze najít v literárních slovnících či encyklopediích. Jedinou komplikací byl překlad jména prozaika Artjoma Vesjolého (*Artem Veselyj*).

Při převodu ruských jmen do češtiny lze využít transkripce nebo transliteraci.

Transkripce je přepis textu z jednoho jazyka do druhého. Používá se např. pro zeměpisné názvy na mapách, jména osob nebo pro přepis výslovnosti v lingvistických textech. Důraz na výslovnost odlišuje transkripce od transliterace, která se snaží zachovat pokud možno kompletní informaci o původním pravopisu v původním písmu. Transkripce se používá v běžném životě, v denním tisku a v populárních časopisech. Použití transliterace je typické pro odbornou literaturu a její výhodou je, že umožňuje zpětný přepis do abecedy původní

Jak jsem již zmínila výše, překládaný text je určen pro širší čtenářskou obec. Proto jsem v nutných případech volila metodu transkripce.

Jméno výše zmíněného autora bylo problematické proto, že u nás se objevují jeho díla v českých překladech pod oběma jmény. Podle pravidel transkripce by jeho jméno mělo být převedeno jako *Artjom Vesjolyj*. Ovšem v knihovnách a knihkupectvích (antikvariátech) lze jeho přeložená díla najít i v podobě *Artem Veselyj*. S ohledem na to, že text je určen pro širokou čtenářskou obec jsem se rozhodla použít transkripce.

3.4.3.1 Překlad jmen neruského původu

S mnohem více problémy se překladatel setká, pokud bude převádět cizojazyčná jména z ruštiny. V Rusku je tradice přepisu zahraničních jmen podle výslovnosti. V tomto konkrétním překladu se jedná o jména *Нин Перес Андрес* a *Виктор Серж*. Zvláště převod jména španělského komunisty byl náročný.

První problém je spojen s tím, že v ruštině je prvně uvedeno příjmení a teprve poté křestní jméno. Nejprve jsem zkoušela různé varianty vlastního přepisu do latinky, ale všechny pokusy selhaly. Poté jsem se obrátila na bývalého tajemníka Kostarického velvyslanectví, který mi poradil, a poté už bylo snadné ověřit si správný přepis jména v encyklopediích.

Druhým problémem se překvapivě ukázalo být jméno spisovatele Viktora Sergeho, který je znám také pod svým ruským jménem. V první variantě jsem vycházela z ruské podoby jména *Серж*. Správný přepis jeho jména se mi povedlo najít přes jeho původní jméno, které dostal při narození (Viktor Lvovič Kibalčič).

3.4.4 Intertextualita

3.4.4.1 Citáty z Pilňakových děl

Jedním z problémů při překladu bylo, že u většiny citátů z Pilňakových knih autor explicitně neuvádí odkazy. Proto bylo nutné veškeré citace, které jsou uvedené v uvozovkách, ověřovat v internetových vyhledávačích, příp. encyklopediích.

Jak již bylo řečeno, v samotném textu (překladu), Boris Pilňak je autorem desítek svazků povídek a románů. Ovšem vzhledem k tomu, že patřil mezi zakázané, odsouzené autory, jejichž texty byly odstraněny ze všech knihoven, knihkupectví a navíc řadu let nebyly vydávány, máme u nás poměrně málo překladů jeho děl do češtiny.

V Národní knihovně je řada výtisků jeho děl v ruštině. Do češtiny byly přeloženy jeho díla *Голый год*, *Повесть непогашенной луны* a *Волга впадает в Каспийское море*. První z uvedených děl bylo přeloženo dokonce dvakrát. První překlad je z roku 1928 (Vladimír Vandyš) a druhý z roku 1990 (Ludmila Dušková a Jan Zábrana). Vzhledem k tomu, že

překlad většinou jazykově zastarává rychleji než originál, přebírala jsem vždy z nejmladší dostupné verze.

Největším problémem týkajícím se intertextuality bylo spojení «*энергично функцировать*». Při první, vlastní verzi překladu jsem předpokládala, že se jedná o tiskovou chybu a tedy místo «*функцировать*» měl autor na mysli «*функцировать*». Vycházela jsem tedy z významů jednotlivých slov a také z atmosféry doby. Proto první verze zněly „*pracovat rázněji*“ nebo „*pracovat železněji*“. Měla jsem také verzi „*pracovat úderněji*“, ovšem ani ta mi nepřišla příliš vhodná zejména kvůli faktu, že *úderníci* a práce, kterou vykonávali, má v představách potencionálních čtenářů spíše kladné konotace.

Až později jsem ovšem zjistila, že výše uvedené slovní spojení pochází z Pilňakova románu *Голый год*. Tato replika patří postavě komunisty Archipa Archipova, který: «... *днем сидел в исполкоме, бумаги писал, потом мотался по городу и заводу — по конференциям, по собраниям, по митингам. Бумаги писал, брови сдвигая (и была борода чуть-чуть всклокочена), перо держал топором. На собраниях говорил слова иностранные, выговаривал так: — константировать, энегрично, литефонограмма, функцировать, бюджет,— русское слово, м о г у т — выговаривал: — м а г ý т*». ³² Jelikož se Duškové se Zábranou podařilo dobře vystihnout styl jeho vyjadřování, rozhodla jsem se použít jejich překlad.

3.4.5 Syntaktická rovina

3.4.5.1 Dlouhá souvětí

Dlouhá souvětí jsou v ruštině častější než v češtině. Pro větší srozumitelnost a přehlednost textu jsem je při překladu segmentovala tam, kde to bylo nezbytně nutné. Za příklad může sloužit třetí odstavec na straně 388.

Souvětí začíná inverzním slovosledem a za vsuvkou, která je oddělena pomlčkou a čárkami, pokračuje přechodníkovou konstrukcí. Závěr souvětí tvoří dvě vysvětlující

³² PILŇAK, Boris. *Golyj god*. [online]. Moskva: Izdatělstvo Pravda, 1990. [cit. 22.11.2012]. Dostupné z: http://www.imwerden.info/belousenko/books/Pilnyak/pilnyak_golyj_god.htm

vsuvky. Při překladu jsem oddělila dvě hlavní výpovědní linie. Závěr, který upřesňuje předcházející sdělení jsem vydělila do samostatného souvětí:

... И в книгах его появляются новые герои – двурушники, конформисты, положившие жизнь на общественную полку не столько ради высоких идей сколько просто ради спасения – и страдающие, деградирующие от этой раздвоенности...

... Také v Piňakových knihách se začali objevovat noví hrdinové, rozpolčení konformisté, již dali svůj život všanc nikoli kvůli vznosným idejím a společenské slávě, ale prostě proto, aby si zachránili holý život. Tuto oběť navíc vnímali jako osobní prohru a tím víc touto rozpolceností trpěli a chátrali...

Dalším příkladem může být druhá věta v prvním odstavci na straně 392. V tomto souvětí je zhuštěno několik propozic, obsahuje několik vsuvek, z nichž některé jsou odděleny pomlčkami, a závěr je tvořen větou zvolací. Nejvhodnějším řešením se ukázalo oddělit dvě hlavní výpovědní linie a zvolací větu vytknout jako samostatný větný celek:

... Там удалось арестовать Андреса Нина, генерального секретаря партии испанских троцкистов, и в его архиве нашлись письма Пиляка, которых он сообщает еще об одном известном троцкисте – писателе Викторе Серже, сосланом в Оренбург, - вот ведь какой охват – от Барселоны до Урала! ...

... Povedlo se jim zatknout Andrése Nina, který byl generálním tajemníkem strany španělských trockistů. V jeho archivu se našly Piňakovy dopisy, v nichž je zmínka o dalším známém trockistovi, spisovateli Viktoru Sergeovi, jenž byl poslán do vyhnanství do Orenburgu. Neuvěřitelný záběr od Uralu až po Barcelonu!...

Je nutno podotknout, že některá dlouhá souvětí jsem nesegmentovala. Je možné, že by si některá z nich „zasloužila“ rozdělit podobně jako je uvedeno v předcházejících příkladech, ale ve snaze o zachování plynulosti a návaznosti textu jsem je nerozdělila. Jako příklad uvádím začátek předposledního odstavce na straně 406. Opět zde máme začátek

v inverzním slovosledu a několik vsuvek. Právě díky vsuvkám nelze souvětí rozdělit na kratší úseky, protože by se tím narušila plynulost a návaznost textu.

... Рассказали, в частности, как о примере беззаконий о «деле Русакова» - старового рабочего, отца шестерых детей (старшая из дочерей его была замужем за Виктором Сержем, а младшая – за другим французом, Пьером Паскалем, который уже десять лет жил в России), незаконно, в результате провокации выселенного из своей квартиры в Ленинграде...

... Jako příklad zvu mu mimojiné vyprávěli příběh Rusakova, starého dělníka, otce šesti dětí (jeho nejstarší dcera byla manželkou Viktora Serge a mladší si vzala také Francouze, Pierra Pascala, který žil v Rusku už deset let), který byl nezákonně, na základě provokace, vystěhován ze svého bytu v Leningradě...

3.4.5.2 Vsuvky

Šentalinskij poměrně často používá vysvětlující vsuvky, jež odděluje pomlčkami nebo čárkami. Při překladu jsem se snažila zachovat vsuvky všude tam, kde hrají klíčovou roli. Vsuvky, jež mají vysvětlující význam, jsem většinou překládala vedlejší či samostatnou větou.

Jako příklad může sloužit předposlední věta ve druhém odstavci na straně 384, v níž autor použil vysvětlující vsuvku:

... талант – эта интеллектуальная собственность...

... talent, jenž byl do té doby majetkem intelektuálů...

Dále poslední věta posledního odstavce na straně 388, jejíž závěr tvoří také vysvětlující vsuvka:

... или самоубийства – это тоже был способ перековки...

... nebo rovnou k sebevraždě. I to byl způsob převýchovy...

Analogicky začátek třetího odstavce na straně 394:

... работал ... как конвейер – менялись арестованные, следователи, менялись наркомы...

... pracovala... jako stroj. Měnila se jen jména zatčených, vyšetřovatelů a velitelů...

3.4.5.3 Inverze

Pro dosažení větší expresivity a zintenzivnění představy pro čtenáře autor na několika místech používá inverzního slovosledu. Setkáváme se s tím v posledním odstavci na straně 395 - « Это был невыданный по масштабам эксперимент.»; «... что документ этот – подделка» na straně 397, kdy autor pro čtenáře zdůrazňuje uvedený fakt.

Při převodu do češtiny se však expresivita inverzního slovosledu může ztratit, a proto je třeba ji při překladu kompenzovat jinak, například lexikálně. Ovšem i takováto kompenzace bude pro čtenáře překladu méně expresivní.

V prvním uvedeném případě by v češtině inverzní slovosled působil nepřírozně. Proto jsem zachovala přirozený slovosled, ale pro větší expresivitu a zintenzivnění řečeného jsem připojila větu následující: „... Svými rozměry to byl nevídaný experiment, při němž se používaly různé metody...“

Ve druhém případě jsem postupovala obdobně, pouze s tím rozdílem, že jsem dlouhé souvětí rozdělila na dvě části samostatné části a pro zdůraznění se snažila vyjádřit dodáním zájmena „to“: ... protokol psala ruka vyšetřovatele. Je to padělek...

3.4.5.4 Přechodníky, infinitivní konstrukce

Přechodníky lze použít jako prostředek hierarchizace dějů ve větě (v takovém případě jsou přechodníky nositeli dějů, které mluvčí nebo autor projevu z hlediska komunikačního cíle hodnotí jako druhotné) nebo ke komplexní syntaktické kondenzaci. Využívají se především v psaných projevech, hlavně v odborném stylu. V uměleckém stylu je lze použít jako prostředek humoru či k dosažení ironie a také k ozvláštňení jazyka textu. V současné češtině mají příznak knižního, až archaického stylu. Naopak v ruštině se přechodníky používají poměrně často a nejsou stylisticky příznakové.

Při překladu je proto nutné přechodníky překládat pomocí jiných jazykových prostředků. Nejčastěji se využívá vedlejší věta. Uvedu několik příkladů:

s. 382 ... особенно обожал Троцкий, метавший ярлыки направо, налево...

... Trockij, jenž rád ocejchovával kde koho...

s. 384 ... «железный занавес», отгородивший страну от всего мира...

... železná opona, jež odřízla Rusko od okolního světa...

s. 389 ... каждый, думающий сейчас не по передовице «Правды»...

... Každý, kdo má dnes jiný názor než deník Pravda...

s. 390 ... Прокуроры, занимавшиеся реабилитацией...

... Prokurátoři, kteří se jeho případem zabývali...

Dalšími typickými prvky jsou infinitivní konstrukce, které se ovšem do češtiny většinou překládají slovesem v aktivním tvaru. Několik příkladů:

s. 398 ... Каменев предложил нам организовать писательскую артель...

... Kameněv nám navrhl, abychom založili spisovatelský spolek...

s. 411 ... эти ... раздумья выделить и напечатать отдельно...

... Pokud by se vydělila a uveřejnila každá taková bolestná myšlenka...

s. 412 ... не ломать ... доиграть трагикомедию...

... aby se držel verze ... dohrál tragikomedii...

s. 413 ... добавить ничего не имею...

... nemám, co bych dodal...

Často se také v textu vyskytují věty s nevyjádřeným podmětem. Jedná se zejména o větné konstrukce se zobecnujícím podmětem, kdy podmětem není jeden konkrétní předmět nebo

osoba, ale vzniká obraz o kolektivu, příp. úřadu či orgánech státní správy. Takový podmět je zcela jasný i čtenáři překladu, a proto jsem v takových případech postupovala stejně jako autor a nechala podmět nevyjádřený i v češtině. Jako příklady lze uvést druhou větu ve druhém odstavci na straně 382, první větu ve druhém odstavci na straně 384 nebo první větu v pátém odstavci na straně 388 atd.

3.4.6 Lexikální rovina

3.4.6.1 Frazeologie

Podle Nového akademického slovníku cizích slov je frazém: „ustálené spojení slovních tvarů, v němž alespoň jeden tvar má jedinečnou funkci a význam spojení není přímo odvoditelný z významů tvarů.“³³ Ruský lingvista Jakov Recker považuje frazeologismy za „nejživější, nejoriginálnější a nejvýznamnější složku slovní zásoby každého jazyka. Většina z nich patří do různých funkčních stylů a má expresivní zabarvení. Dokonce i stylisticky neutrální frazém může v určitém kontextu získat expresivní význam.“³⁴

Podle Florina a Vlachova problémy překladu frazeologismů stojí na pomyslném žebříčku „nepřeložitelnosti“ nebo „obtížné přeložitelnosti“ na nejvyšších příčkách (je to také jeden z hlavních argumentů teorie nepřeložitelnosti). Jedním z nejtěžších úkolů je přitom jejich rozpoznání v textu.³⁵

Při překladu se obvykle snažíme nahradit frazeologismus domácím ekvivalentem. Pokud se jedná o frazém, jenž nemá ekvivalent v cílovém jazyce, příp. jde o zcela nový výraz, dostává se ke slovu schopnosti a vynalézavost překladatele, který by „se měl orientovat v základních otázkách teorie frazeologie, umět je nejen rozpoznat v textu, ale i správně rozšifrovat jejich význam a při překladu předat jejich expresivně-stylistickou funkci.“³⁶

³³ KRAUS, Jiří aj. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2005. s. 260

³⁴ RECKER, Jakov. *Těorija perevoda i perevodčeskaja praktika* [online]. Moskva: R. Valent, 3-e izd., 2007 [cit. 22.11.2012]. Dostupné z: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/retsker-theory-and-pract-tr.shtml

³⁵ VLACHOV, Sergej a FLORIN, Sider. *Neperevodimoje v perevodě*. [online]. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 1980 [cit. 22.11.2012]. s. 73. Dostupné z: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/vlahovdoc.shtml

³⁶ RECKER, Jakov. *Těorija perevoda i perevodčeskaja praktika* [online]. Moskva: R. Valent, 3-e izd., 2007 [cit. 22.11.2012]. Dostupné z: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/retsker-theory-and-pract-tr.shtml

Ve svém překladu jsem se snažila substituovat obrazná vyjádření vhodnými českými ekvivalenty. Během překladu jsem narazila na několik problematických míst, a sice na straně 398 «моя хата с краю», 408 «лезь в подворотню» a na straně 411 «кашу маслом не испортишь».

První metafora má zcela jasný význam a nebylo potřeba žádného zvláštního hledání. Použila jsem odpovídající český ekvivalent, běžnou frázi, jež nemá tak jasné metaforické ukotvení jako ruský ekvivalent, a sice: „to není má věc“.

V dvou dalších případech jsem vyšla z významu obou frází a představy, které si na jejich základě nejspíš vytvořil čtenář originálu, protože v češtině nemáme odpovídající ekvivalentní ustálená rčení. Při překladu první jsem vycházela z druhého významu slova *подворотня* - *проем в стене дома для проезда во двор*, a možné konotace *с трудом пройти подворотню*, kdy vzniká konotace, že vstup někam nemusí být snadný, přímý. Proto jsem měla několik různých variant, například „Lez zadním oknem!“. Avšak po opakovaném přečtení celého textu a s ohledem na širší kontext jsem se rozhodla přeložit uvedené spojení českým frazémem „Koukej, kde nechal tesař díru!“, který podle mě nejlépe vystihuje popisovanou situaci.

Problematictější se ukázalo být druhé rčení, jež je v ruštině zcela ustálené, ovšem v češtině jsem podobné rčení nenašla. Velký výkladový slovník ruského jazyka ho určuje následovně: *что-либо хорошее не мешает и в большом количестве*³⁷, a proto jsem volila méně obrazné spojení „čím víc, ... tím líp“.

3.4.6.2 Судилище, двурушник, конвейер

Nečekané problémy překvapivě působil překlad slov, jež mají jasný význam i konotace, ale pro něž neexistují analogicky znějící jednoslovné české ekvivalenty, které by v textu překladu měly stejnou funkci a efekt na čtenáře jako v textu originálu a proto jsem použila opis: „soudní fraška“, „rozpolcení (konformisté)“.

³⁷ РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК. *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт Петербург: NORINT, 2006. s. 523

Slovo *конвейер* se v textu objevuje několikrát. V prvním a druhém případě jsem ve snaze vyvolat u českého čtenáře odpovídající popisované skutečnosti použila zobecňující výrazy „stroj“ a „soukolí“, které mají v češtině v tomto případě stejné obrazné vyjádření jako výše uvedený výraz v ruštině. Ve druhém jsem se držela konkrétního významu a celou větu přizpůsobila a vyjádřila opisem: „Vše půjde automaticky, jako na běžícím pásu“.

3.4.6.3 Podstatná jména se spojovníkem

V textu se objevuje několik slovních spojení tvořených dvěma podstatnými jmény se spojovníkem. Jejich použití není v češtině příliš obvyklé, a proto je při překladu nutné hledat jiné způsoby převodu. Nejčastěji se překládají tak, že jedno z podstatných jmen se přeloží jako přídavné jméno. Lze je také přeložit pomocí vedlejší věty nebo dvěma podstatnými jmény spojenými spojkou a, mezi nimiž je souvztažný vztah:

s. 382 экспериментатор-модернист
modernistický experimentátor

s. 404 своих друзей-писателей
své přátele, rovněž spisovatele

s. 408 революционер-большевик
revolucionář a bolševik

3.5 Grafické prostředky

3.5.1 Pomlčka

Autor hojně používá pomlčky pro oddělení vsuvek, případně místo nevyjádřených spojek a také k uvození přímé řeči. Přestože podle pravidel českého pravopisu lze v takovýchto případech pomlčku použít, není to pro češtinu příliš obvyklé. Proto jsem při překladu používala většinou čárku se spojkou, někdy bylo lepší část věty uvozené pomlčkou rozdělit na dva samostatné větné celky apod. Pro označení přímé řeči jsem používala uvozovky.

Jako příklady nahrazení pomlčky jinými pravopisnými možnostmi lze uvést na straně 381 ve čtvrtém odstavci druhou a třetí větu a v posledním odstavci větu první:

... сажал ... деревья – выращивал свой сад...

... a na své chatě ... pečoval o zahradu...

... приносил газеты – и там клеймились все новые враги народа...

... doručoval noviny, ve kterých pranýřovali stále nové nepřátele lidu...

... сужался светлый круг бытия – до лубянской камеры...

... určuje směr životní cesty, která může vést jedině do cely v Lubjance...

3.5.2 Uvozovky

Použití uvozovek se v obou jazycích v zásadě řídí stejnými pravidly. Uvozovky používáme hlavně pro vydělení citátů a přímé řeči. Lze je také použít při označení názvů literárních děl, já jsem se však rozhodla pro větší přehlednost názvy literárních děl, novin a časopisů označovat kurzívou. Názvy které se objevují v textu psaném kurzívou jsem vydělila běžnou formou písma. Jinak jsem ve všech ostatních případech použití uvozovek v textu originálu zachovávala i při překladu.

Výjimky z tohoto pravidla jsou v zásadě dvě. První tvoří metafora «стихийного, как волк» na straně 382, protože se mi nepodařilo najít obdobné metaforické vyjádření v češtině, použila jsem mnohem méně obrazného spojení a tuto část opsala vedlejší větou: „stejně nečekaně, jako když z houštin vyskočí vlk“. Druhou jsou novinové titulky ve výčtu na straně 385.

3.5.3 Kurzíva

Pro rozsáhlé pasáže věnované citacím z vyšetřovacího spisu používá autor kurzívu. Při překladu jsem se rozhodla tento fakt zachovat, aby text překladu byl stejně přehledný jako text originálu.

3.5.4 Tři tečky

V ruském textu se často setkáme s třemi tečkami. Autor je používá nejen pro označení vynechaného textu, ale také pro vyvolání určitého dojmu na čtenáře - např. zdůraznění. V češtině ovšem použití tří teček není tak časté a proto jsem se rozhodla je v řadě případů zaměnit jiným interpunkčním znaménkem - nejčastěji tečkou. Uvedu pouze několik příkladů:

s. 381 ... Я... Кто же еще?А мы слышали, ты арестован...

... Já. Kdo jiný? Slyšeli jsme, že tě zatkli...

s. 389 ... чтобы подсознательное не открылось бы в состоянии опьянения...

... aby alkohol neodkryl mé podvědomí...

s. 393 ... Часика через два будете дома...

... Za dvě tři hodinky budete doma...

s. 394 ... предъявил ... обвинения: контрреволюция, террор, шпионаж...

... oznámil obvinění: kontrarevoluce, terorismus a špionáž...

s. 400 ... и устроил так, что он с этого стола уже не поднялся...

... a zařídil to tak, aby z něho už nikdy nevstal...

V oddílech, které jsou psány kurzívou jsem však tři tečky zachovávala, protože se jedná o citace z protokolů Pilňakova výslechu a toto interpunkční znaménko má pravděpodobně především zástupnou funkci vynechaného textu, či se jeho použitím autor snaží dosáhnout určitého efektu na čtenáře (např. zdůraznit Pilňakovu tíživou situaci).

3.6 Další překladatelské problémy

3.6.1 Inkluzivní plurál

Na několika místech autor používá inkluzivní plurál, aby se čtenář cítil součástí popisovaných událostí. Proto jsem se při překladu snažila tento fakt zachovat ve všech případech. Ovšem v jednom místě jsem tuto možnost neměla.

Na straně 394 se autor obrací přímo na čtenáře, a sice ve druhém odstavci, kdy užívá fráze: «... потом понимаешь – это плата...». Vzhledem k tomu, že tato forma „tykání“ není v češtině u těchto typů textů příliš obvyklá, při překladu jsem se snažila zachovat větší formálnost, ale zároveň i „zapojit“ čtenáře. Proto jsem uvedenou frázi přeložila následujícím způsobem: „... Postupně pochopí i čtenář, že to byla daň...“.

3.6.2 Další názvy

V souvislosti s tím, že překládaný text se týká života, respektive životní etapy, známého spisovatele setkáme se v textu s názvy jeho děl. Jak jsem uvedla výše (v části věnované intertextualitě), Boris Pilňak patřil mezi zakázané autory, jejichž díla byla konfiskována a nebyla publikována, nemáme příliš mnoho překladů jeho děl do češtiny. Proto při překladu názvů děl, jež zatím nebyla přeložena, vznikla otázka, jak vyřešit problém s jejich převodem do češtiny.

V prvních verzích překladu jsem vycházela z různých českých internetových stránek, na nichž se nachází komentáře o životě a díle Borise Pilňaka. Ovšem na správnost internetových stránek se nelze spoléhat. Například jeden z nejznámějších Pilňakových románů „Krasnoje dřevo“, lze najít pod názvy: Mahagon (nejčastěji), Mahagonové dřevo nebo Červený strom.

Problematickým se ukázal být i název dalšího díla „Golyj god“, jež, jak jsem uvedla výše, bylo přeloženo do češtiny dokonce dvakrát. V češtině se setkáme se dvěma názvy: „Nahý rok“ nebo „Holý rok“ (viz. výše uvedené výtisky v Národní knihovně ČR, oddíl 4.4 Intertextualita). Který z názvů je tedy správný? Doc. František Bráblík, jež se specializuje na ruskou literární historii 20. století a od roku 1990 působí na Filozofické fakultě University Palackého v Olomouci, napsal, že správný překlad by měl znít „Nahý rok“, protože v románu se hovoří o nahém revolučním roce 1918, jež byl oprostěn od civilizačních a konvečních nánosů³⁸.

³⁸ BRÁBLÍK, František. Proměny Borise Pilňaka [online]. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica 2004*: sborník Philosophica – Aesthetica 27. Olomouc 2004. [cit. 22.11.2012]. s. 165. Dostupné z: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Philosophica-Aesthetica_27_Kontexty_IV.pdf

Vzhledem k tomu, že jde o odborný názor, který byl otištěn ve vědecké publikaci Filosofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, rozhodla jsem se uvádět tento román pod názvem „Nahý rok“, navíc takto řešili překlad názvu i Dušková se Zábranou, z jejichž knihy přebírám uvedené citace.

V případech, kdy Pilňakovy romány nebyly přeloženy, jsem se po konzultaci s PhDr. Stanislavem Rubášem, PhD. rozhodla používat transkripci, protože vlastní překlad názvu nebo použití některého z názvů, jež se vyskytují na internetu, by mohlo zmást čtenáře, který by se případně rozhodl vyhledat si o uvedených dílech víc informací.

Transkripci jsem také použila při převodu názvu jednoho z nejznámějších literárních ruských časopisů „Novyj mir“.

Pokud byla díla přeložena, uvádím vždy název, pod kterým je lze najít v Národní (potažmo Slovanské) knihovně České republiky.

3.6.3 Rozšíření významu

V textu originálu se na jednom místě setkáme se subjektivním rozšířením významu použité zkratky. Jde o „slovní hříčku“. Toto místo se nachází na konci posledního odstavce před začátkem druhé kapitoly na straně 393:

... деле № 14488 ГУГБ ... в самих звуках уже слышится – «губить», «гибель»...

Opět se setkáváme s problémem neexistence vhodného ekvivalentu v češtině. Nepodařilo se mi najít vhodná slova, která by plnila stejnou funkci jako mají uvedené výrazy v ruském textu. Proto jsem uvedené výrazy transkribovala a v závorkách uvedla jejich český význam:

... případ č. 14488 GUGB... V samotném názvu zní ruská slova gubit', gibel' (tj. zahubit a smrt)...

Závěr

Tématem předkládané diplomové práce je komentovaný překlad dokumentárně-historického textu. Z originálu byla vybrána kapitola z trilogie ruského spisovatele Vitalije Šentalinského *Raby Svobody*. Uvedený text lze stáhnout na ruském internetu (např. na www.lib.rus.ec) nebo si ho v tištěné podobě zapůjčit v knihovně Ústavu translatologie Filozofické fakulty Karlovy univerzity.

Vybraný text je zpracován na základě dvacetileté autorovy práce v ruských tajných archivech. Šentalinského záměrem bylo zdokumentovat osudy spisovatelů, kteří byli pronásledováni režimem v době Stalinova teroru, a tím zachovat důležitá fakta v povědomí ruské společnosti, což by také mělo veřejnosti pomoci vyrovnat se s historickou realitou jako takovou.

Uvedený text byl vybrán pro jeho „aktuálnost“ a s velkou nadsázkou lze říci i díky své vazbě na české prostředí. Česká společnost má také zkušenosti s represemi komunistického režimu, navíc reflexe některých historických událostí 20. století a uchování historické paměti je v českém prostředí také potřebná.

Překlad a vydání celé trilogie by proto mohl v české společnosti vyvolat zájem o další získávání informací o dané problematice, či dokonce zájem o podrobnější seznámení se s vlastní minulostí. Vždyť i u nás chybí větší informovanost o historických souvislostech a řada lidí žije ve stereotypch opakovaných stále dokola v médiích či v nejbližším okolí.

Diplomová práce se skládá ze dvou hlavních částí. První část tvoří samotný překlad originálního textu. V tomto případě byla přeložena celá jedna kapitola z uvedené trilogie. Ještě před samotným překladem je vložena kapitola z teoretické části, která mapuje život a dílo Borise Pilňaka. Hlavním důvodem pro vložení uvedené pasáže před samotný překlad textu byl fakt, že jméno tohoto spisovatele není pro běžného českého čtenáře příliš známé a obeznámení se stručným životopisem může čtenářům osvětlit některá obtížná místa překladového textu, zejména co se týče odkazů na autorova díla.

Teoretickou část reprezentuje komentář, který je více strukturovaný, protože zahrnuje řadu kapitol a podkapitol. První kapitola komentáře obeznamuje čtenáře s autorem textu originálu. Věnuje se nejen krátké biografii autora uvedené trilogie, ale především pozadí jejího vzniku. Ve dvou následujících kapitolách jsem se snažila přiblížit pragmatickou rovinu překladu a také případné potenciální příjemce překladu, kteří v tomto případě tvoří poměrně širokou skupinu české společnosti. Následné kapitoly se věnují problémům spojeným s překladem.

První kapitoly osvětlí čtenáři problémy spojené s překladem historických a kulturních reálií. Dále je pozornost věnována jménům, intertextualitě a jazykovým otázkám na lexikální a syntaktické rovině jazyka. Předposlední část komentáře je věnována grafickým prostředkům, protože i v této oblasti lze najít řadu systémových rozdílů mezi ruštinou a češtinou. Závěr je tvořen jednotlivými problémy, jež nelze snadno zahrnout do běžné struktury a které jsou víceméně unikátní pro každý jednotlivý text.

Ve snaze přiblížit laické veřejnosti způsoby, jaké překladatel může využít při řešení jednotlivých problémů, jsem se v této části věnovala nejen systémovým rozdílům ruštiny a češtiny, ale zároveň se snažila popsat a přiblížit cesty, jakými jsem k jednotlivým řešením při překladu došla. Vzhledem k tomu, že se jedná o historický text velká část komentáře je věnována kulturním a historickým reáliím a problémům, se kterými se překladatel může setkat v souvislosti s touto problematikou.

Kromě dvou hlavních částí obsahuje diplomová práce též závěr, resumé v ruském jazyce, seznam literatury a přílohu – originál ruského textu.

Zdroje pro předkládanou diplomovou práci lze rozdělit do několika skupin. Vzhledem k tomu, že se v našem případě jedná o překlad, první velkou skupinu tvoří různé druhy slovníků a literatury, jež se týká teorie překladu. Jako hlavní lze uvést *Большой толковый словарь русского языка*, který byl využíván především při řešení překladatelsky obtížných míst na lexikální úrovni. V souvislosti s teorií překladu jsem vycházela především z díla Jiřího Levého a Antona Popoviče.

Vzhledem k tomu, že je v textu řada odborné historické terminologie, bylo potřeba během práce na překladu studovat i historickou literaturu. V tomto případě se jako nejvhodnější zdroje informací ukázaly knihy Orlanda Figese a Anne Applebaum. Při překladu historických reálií, zejména vojenských hodností, jsem využila konzultací s odborníky.

V průběhu překladu jsem také využila beletristické knihy s podobnou tematikou, např. sborník povídek *Jen jeden osud* nebo román Slawomira Rawicze *Dlouhá cesta* či knihu *Jaká je cena člověka* od Jevrosiniji Kersnovské.

Závěrem je nutné uvést řadu internetových zdrojů. Podstatnou část práce samozřejmě tvořilo hledání na ruských a českých serverech. Avšak jak jsem již několikrát uvedla, jméno Borise Pilňaka není v českém prostředí příliš známé, a proto jsem při hledání údajů o jeho životě využila i řadu internetových stránek v angličtině.

Při překladu jsem se snažila co nejvěrněji zprostředkovat českému čtenáři především atmosféru doby, o které autor originálu píše a zachovat jeho vyprávěcí styl. Hlavním záměrem bylo vytvořit český text, který po přečtení vyvolá u českého čtenáře stejný efekt jako u čtenáře ruského.

Bibliografie

Text originálu

ŠENTALINSKIJ, Vitalij. *Raby Svobody (v literaturnych archivach KGB)*. Moskva: „Progress-Plejada“, 2009.

Slovníky

ALEXANDROVA, Zinajda. *Slovar sinonimov ruskogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk MEDIJA, 2006.

FILIPEC, Jiří aj. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2004.

GALYNSKIJ, Michail. *Slovar krylatych slov i vyraženij*. Moskva: RIPOL klassik, 2006.

KRAUS, Jiří aj. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2005.

MOKIENKO, Valerij a WURM, Alfréd. *Česko-ruský frazeologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002.

ROSSIJSKAJA AKADEMIJA NAUK. *Bolšoj tolkovyj slovar ruskogo jazyka*. Sankt Petěrburg: NORINT, 2006.

Velký česko-ruský slovník. Voznice: Leda, 2005.

VENCOVSKÁ, Marie aj. *Rusko-český slovník*. Voznice: Leda, 2002.

Translatologická literatura

ВЛАХОВ, Сергей а ФЛОРИН, Сидер. *Непереводимое в переводе* [online]. Moskva: Международные отношения, 1980 [cit. 22.11.2012]. s. 73. Dostupné z: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/vlahovdoc.shtml

РЕЦКЕР, Яков. *Теория перевода и переводческая практика* [online]. Moskva: Р. Валент, 3-е изд., 2007 [cit. 22.11.2012]. Dostupné z: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/retsker-theory-and-pract-tr.shtml

KUFNEROVÁ, Zlata aj. *Překládání a čeština*. Jinočany: H & H, 1994.

LEVÝ, Jiří. *České teorie překládu (I)* (Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře). Praha: Ivo Železný, 1996. (druhé vydání)

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 1963.

NORD, Christiane. *Text analysis in translation* (Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis). New York, 2005. second Edititon

POPOVIČ, Anton. *Poetika umeleckého prekladu* (proces a text). Bratislava, 1971.

POPOVIČ, Anton. *Preklad a výraz*. Bratislava, 1968.

VILIKOVSKÝ, Ján. *Preklad jako tvorba*, Bratislava, 1984.

Lingvistická Literatura

РОЗЕНТАЛЬ, Дитмар а ГОЛУБ, Ирина а ТЕЛЕНКОВА, Маргарита. *Современный русский язык*. Москва: АЙРИС ПРЕСС, 2006

ČECHOVÁ, Marie aj. *Čeština, řeč a jazyk*. Praha: SPN-pedagogické nakladatelství, 1996.

GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. (druhé vydání).

HUBÁČEK, Josef. *Učebnice stylistiky (pro posluchače pedagogických fakult)*. Praha: SPN-pedagogické nakladatelství, 1987.

Prameny

САХАРОВ, Андрей. *История России (С древнейших времен до начала XXI века)*. Москва: Астрель, Транзиткнига, 2006.

APPLEBAUM, Anne. *Gulag: Historie*. Praha-Plzeň: nakladatelství Beta-Ševčík-Dobrovský, 2004.

BABKA, Lukáš a BZONKOVÁ, Radka. *Jen jeden osud: antologie sovětské lágrové prózy*. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2009.

BRÁBLÍK, František. Proměny Borise Pilňaka [online]. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica 2004: sborník Philosophica – Aesthetica 27*. Olomouc 2004. [cit. 22.11.2012]. s. 165. Dostupné z: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Philosophica-Aesthetica_27_Kontexty_IV.pdf

EKUMENICKÁ RADA CÍRKVÍ V ČSSR. *Bible. Nový zákon: Matoušovo evangelium, verš 26*. Brno: Ústřední církevní nakladatelství, 1988.

FIGES, Orlando. *Natašin tanec* (kulturní historie Ruska). Praha-Plzeň: nakladatelství Beta-Ševčík-Dobrovský, 2004.

FIGES, Orlando. *Šeptem* (Soukromý život ve Stalinově Rusku). Praha-Plzeň: nakladatelství Beta-Ševčík-Dobrovský, 2009.

POSPÍŠIL, Ivo aj. *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha: nakladatelství Libri, 2001.

RAWICZ, Slawomir. *Dlouhá cesta: skutečný příběh strastiplné pouti za svobodou*. Brno: nakladatelství Jota, 2007.

VODIČKA, Lukáš. *Zadržení a vazba v trestním řízení*. Brno, 2009. Rigorózní práce. Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Katedra trestního práva.

Internetové zdroje

<http://ancira.ucoz.ru>

<http://www.belousenko.com>

<http://dic.academic.ru>

<http://data.idnes.cz>

www.gramota.ru

<http://www.gramotey.com>

<http://lib.rus.ec>

<http://magazines.russ.ru>

<http://www.magister.msk.ru>

<http://www.media4u.cz>

<http://m.rozhlas.cz>

<http://newtimes.ru>

<http://www.novayagazeta.spb.ru>

<http://play.livegames.ru>

<https://predanie.org>

<http://www.rg.ru>

<http://rrakus.fedorapeople.org>

<http://www.ruslo.cz>

<http://www.sazej.com>

<http://scena.cz>

<http://www.svobodanews.ru>